

ИКОНОМИЧЕСКО ИЗМЕРЕНИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Щерьо Ножаров¹

УВОД

ПРОБЛЕМАТИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО – АКТУАЛНОСТ И ЗНАЧИМОСТ

По данни на НСИ делът на туризма в БВП за 2013 г. е 13.6%, като по-конкретно делът на културния туризъм в рамките на туристическия сектор е 12%.² Този факт, от своя страна, означава, че приходите от културен туризъм надхвърлят 1 милиард лева годишно в условията на пострецесионно възстановяване на България, която през същата 2013 г. по данни на НСИ е отбелязала едва 0.9% икономически растеж. Структурата на културния туризъм според Стратегическия план за развитие на културния туризъм, представен от Министерството на културата, съгласно една от класификациите се състои от: туризъм на културното наследство, туризъм на изкуството и творчески (креативен) туризъм. Въпреки че няма информация какъв точно е делът на преките приходи от туризъм на културното наследство в рамките общо на културния туризъм, вероятно той е значителен, тъй като България е известна със своята над 1300 годишна история и през нея минават коридори на културния туризъм поради близостта ѝ с Турция и Гърция, които са едни от световните лидери в тази област. Освен делът в БВП, културният туризъм има и принос в посока на балансираното регионално развитие – чрез създаване на заетост в райони с висока безработица.

От друга страна, не би могъл да бъде оползотворен пълноценно потенциалът на културния туризъм без опазване на обектите на движимото и недвижимото културно-историческото и археологическо наследство и тяхното изучаване. Опазването на обектите на културно-историческото и археологическото наследство има отношение и към въпросите, свързани с националната идентичност, както и с устойчивото развитие и това, което оставяме на бъдещите поколения. За България това е въпрос и на международен ангажимент предвид членството ѝ в ЮНЕСКО, но също така влияе пряко на найния международен авторитет, което има своите икономически и геостра-

¹ Щерьо Ножаров е доктор по политическа икономика, магистър по финанси и магистър по право, асистент в катедра „Икономика“ на УНСС, e-mail: nozharov@unwe.bg ;

² Данните за делът на културния туризъм са с източник: World Travel Monitor-ITCG, www.ipkinternational.com/en/home/; 11.08.2014 г.

тегически ефекти.³ Предвид това, непреките икономически ефекти от опазването на обектите на културно-историческото и археологическото наследство също не биха могли да бъдат пренебрежими.

Ето защо престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство нанасят щета на националната икономика и имат множество икономически измерения, които биха могли да бъдат предмет и обект на научно изследване.

Степен на разработеност на проблема в научната литература:

- Проблемите, свързани конкретно с икономиката на престъпността в общ план, в *чуждестранната научна литература* са сравнително нова област от икономическата наука, развиваща се от 60-те години на XX-ти век, като тук могат да се открият имената и на нобеловите лауреати по икономика Gary Becker (University of Chicago), Richard Posner (University of Chicago), Richard B. Freeman (Harvard University), Richard Rosenfeld (University of Missouri-St. Louis) и други.
- Техните разработки обаче са основно общо концептуални или са насочени към оценяване на ефектите от класическия тип престъпления, като престъпленията срещу личността (убийства, телесни повреди), престъпленията срещу собствеността (грабежи, кражби), трафика и разпространението на забранени и опасни вещества и средства (наркотици, оръжие, токсични химикали).
- При прегледа на чуждестранната научна литература не беше открита публикация, свързана с темата *икономически аспекти на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство*.

Проблемите, свързани с икономиката на престъпността в *българската икономическа литература*, в общ план са засягани от:

- Седларски, Т. (2011), „Икономика и право – икономически анализ на възникването и ефектите на правните норми“, *Икономически алтернативи*, 1/2011, с.с. 82-102.

В статията са отделени 2 страници и на „икономика на престъпленията“, в които се представя тематиката и се прави кратък обзор на чуждестранни публикации в общия план на тази тема.

- Центъра за изследване на демокрацията – с кратки статии по темата, които са по скоро стратегически и социологически ориентирани;⁴
- Института за пазарна икономика – с кратка статия по темата, представяща обзор на чуждестранни публикации в общия план на тази тематика;⁵

³ Напр. Св. Св. Кирил и Методий са провъзгласени за Покровители на Европа от папа Йоан Павел II – б.а..

⁴ „Новата икономика на престъпността-дискусии тези“, Център за изследване на демокрацията, 2002 г., стр. 1-15; www.csd.bg/fileSrc.php?id=10418 „Икономика на престъпността и антикорупционни реформи-дискусии тези“, Център за изследване на демокрацията, 2003 г., стр. 1-14; www.csd.bg/fileSrc.php?id=10409

⁵ Ганев, П. „Икономика на престъпленията“, Институт за пазарна икономика, 2008 г., стр. 1-4, <http://ime.bg/bg/articles/ikonomika-na-prestypleniqta/>

Единственото конкретно засягане на тематиката за икономическия аспекти на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство е във връзка с криминологичен анализ, проведен от Центъра за изследване на демокрацията през 2007 г., на организираната престъпност в България, в който – наред с пазарите на наркотици, трафикът на хора, проституцията и пазарът на крадени автомобили, е разгледан и пазарът на антики.⁶ Публикацията представя кратка социологическа информация за тенденциите в този вид престъпления и засяга ролите и криминологичните подбуди на основните участници на този пазар, като представя многобройни цитати от нормативната уредба, но в нея не присъстват икономически анализи.

Посочените разработки не се припокриват с фокуса на настоящото научно изследване, предвид което може да се приеме, че то е посветено на актуален проблем, който все още е слабо изследван в България и като цяло е нов в световен мащаб.

Актуалността на проблематиката в теоретичен план е свързана с изследването на икономическите аспекти, влияещи върху и възникващи от престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство.

То има и **практическо измерение**, свързано с:

1. евентуална промяна в методологията на съдебно-археологическите експертизи, отчитайки пълната икономическа стойност на загубите в общественото благосъстояние, нанасяни от този тип престъпления;
2. въвеждане на иконометрична основа за конструиране на програмния бюджет на министерство на културата в областта на опазване на движимите и недвижимите културни ценности и – евентуално, промяна в програмните бюджети на органите, ангажирани с досъдебно производство и разследване на този тип престъпления с оглед отчитане на мащабите на пълните загуби в общественото благосъстояние при съществуващ подход *продължаване на противодействието на тези престъпления по начина, провеждан до сега*;
3. насоки за промяна на мащабите на потенциала за културен туризъм и евентуалните ефекти на този аспект върху приносите на туризма в БВП.

Обект и предмет на изследването.

Постановка на изследването, ограничителни условия

Обект на изследване са *икономическите измерения на престъпленията*, а негов **предмет** са *престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство*.

Предикат – изследван признак са неизползваните възможности на „стойностите на неупотреба“, използвани основно в икономиката на околната среда, за определяне на пълната икономическа стойност на престъпленията и в частност на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство.

⁶ „Бизнесът с антики: търговци, трафиканти и ценители“, Организирана престъпност в България: пазари и тенденции, Център за изследване на демокрацията, 2007 г., стр. 195-217

Дефиниране на предмета и обекта на изследването

Настоящото изследване приема като *работни дефиниции*:

- **дефиницията за „културно-историческо наследство“**, дадена в чл. 2, ал. 1 от Закона за културното наследство, според която обектите на културно-историческо наследство са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност;
- **дефиниция за „археологическо наследство“**, дадена в чл. 146, ал. 1 от Закона за културното наследство, според която обектите на археологическо наследство са следи от човешка дейност от минали епохи, намиращи се или открити в земните пластове, на тяхната повърхност на сушата и под вода, за които основен източник на информация са теренните проучвания (археологическите разкопки);
- **Дефиниция за престъпления** срещу културно-историческото и археологическото наследство, съставите на чл. 208 и от чл. 277-а до чл. 278-б от Наказателния кодекс (НК), на Република България, които ще бъдат разгледани подробно по-нататък в изследването.

В настоящото изследване е направена разлика между престъпления срещу културно-историческото наследство и престъпления срещу археологическото наследство поради няколко причини:

Първо, защото такова разграничение е направено и в българския Наказателен кодекс. Като предмет на престъплението в различните състави е определен или археологически обект (чл. 277, ал. 1-8; чл. 278, ал. 6 от НК), или културна ценност (чл. 208, ал. 4; чл. 278, ал. 1-5; чл. 278-а и чл. 278-б от НК).

Това нормативно разграничение предопределя статистическото и иконометрично разграничение с оглед групирането на данните, събирани от правораздавателните органи и измерването на стойностите – предмет на изследването.

Второ, защото такова разграничение е направено в Закона за културното наследство. В чл. 47, т. 1 археологическите ценности са определени като самостоятелен подвид на културните ценности. А в самият закон по-нататък е отделена цяла самостоятелна глава (гл. VII), озаглавена „Археологическо културно наследство“, която подчертава специалния статут на този вид културна ценност за обществото. В административно-наказателните разпоредби на този закон също е направено разграничение между противоправно деяние, засягащо културно-историческа ценност (чл. 200-а и б, чл. 203 и др.), и противоправно деяние, засягащо археологическа ценност (чл. 200-в, чл. 218-а и др.)⁷.

Това нормативно разграничение предопределя статистическото и иконометрично разграничение с оглед групирането на данните, събирани от административно-наказателните органи, и измерването на стойностите – предмет на изследването.

Въвеждане на **хипотетична дефиниция** за „**алтернативна цена на престъплението срещу културно-историческото и археологическо наследство**“ с оглед развитието ѝ в процеса на изследването, насочено към определяне на икономическото измерение на този тип престъпления:

⁷ Конституцията на Република България също прави разграничение между културно-историческо (чл. 23, чл. 54) и археологическо (чл. 18, ал. 1) наследство.

Алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство, разгледана като стойността на най-добрата алтернатива, от която сме се отказали в ситуация на избор, е разликата между:

- **Първа алтернатива:** да не противодействаме сериозно на тези престъпления (вариант на противодействие „както до сега“), което е представено в трета глава на студията;
- **Втора алтернатива:** да увеличим противодействието на тези престъпления и да остойностим ползите от спасените от престъпни посегателства културно-исторически и археологически ценности (напр. културен туризъм, изясняване на националната история и идентичност, престиж на България като една от държавите с най-много културни ценности от ранга на световно културно наследство и др.);
- **Трета алтернатива:** да противодействаме максимално на този тип престъпления, като пренасочим ограничения бюджетен и човешки ресурс на полиция, прокуратура и съд от други типове престъпност, за да запазим културно-историческите ценности за бъдещите поколения с предположението, че в бъдеще културното наследство би могло да бъде сериозно конкурентно предимство и България – с богатата си история в среда на глобално уеднаквяване на световната култура, би могла да се възползва от него.

Изследването е проведено при следните **ограничителни условия:**

1. Липсата на достатъчно публични статистически данни за наказателното правосъдие в България;
2. Ограничения в обема на публикуване – изследването е фокусирано върху България, но като първо такова неговите изводи следва да бъдат с универсален характер и биха могли да бъдат ползвани от всяка една друга държава;

Цел и задачи на изследването. Изследователска теза

Основната цел на настоящото изследване е да определи елементите, съставляващи пълната икономическа стойност на обектите на културно-историческо и археологическо наследство и на основата на това да изведе насоки за определяне на алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство, съставляваща тяхното икономическо измерение.

Тезата, стояща в основата на настоящото изследване, е, че:

Икономическото измерение, разгледано като алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство, не може да бъде измерено чрез стандартните икономически модели, базирани на пряката потребителска стойност, без да се отчитат стойностите на неупотреба, стоящи извън нея, но носещи потребителска или социална полезност и свързани с общественото благосъстояние.

Работни хипотези:

- Икономическите измерения на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство са неизследвана област в икономическата наука;
- Алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство не може да бъде измерена със стандартните икономически модели, базирани на пряката потребителска стойност;
- Стойностите на неупотреба, стоящи извън пряката потребителска стойност, но носещи потребителска или социална ползност и свързани с общественото благосъстояние, могат да допринесат за измерване на пълната икономическа стойност на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство.

Доказването на така формулираната теза и работни хипотези, като се вземат предвид ограничителните условия на изследването, поставя следните основни **изследователски задачи**:

1. Да се извърши преглед на икономическата теория в областта на икономиката на престъпността и да се анализират онези нейни постановки, които биха могли да послужат за изпълнение на целта на настоящото изследване;
2. Да се анализират възможностите за определяне на пълната икономическа стойност на обектите на културно-историческо и археологическо наследство;
3. Чрез определените елементи на пълната икономическа стойност на обектите на културно-историческо и археологическо наследство да бъдат разработени концептуални насоки за определяне на икономическото измерение на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство в комбинация с други детерминанти (напр. риск от залавяне, публични разходи за противодействие);

Теоретико-методологически основи. Приложени методи

В **методологичен план** при изследването са приложени няколко подхода – основно: системен, сравнителен и статистически, като изследваните икономически явления и процеси са разглеждани в непрекъсната взаимовръзка и развитие.

Методите на изследване са подчинени пряко и са в съответствие с дефинираната цел на изследването. Това предопределя следната логическа структура на изследването:

- Чрез метода на индукцията се открояват общите принципи на *алтернативната цена* и *икономическата стойност* като икономически категории, докато дедукцията позволява да се акцентира върху специфичните форми на проявление на тези принципи при определяне на *икономическото измерение* чрез алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство.
- Изследването е построено върху сравнителен анализ, включващ проявлението на процесите и категориите между отделните състави в Наказателния кодекс, съдържащи различни техни хипотези, както и различни признаци, дефиниращи потенциалните извършители. Целта на този сравнителен анализ е да опре-

дели вътре в рамките на престъпленията срещу културното наследство, кои от тях като разновидности причиняват най-големи щети на обществото и противодействието да се съсредоточи основно върху тях.

- Отделните категории и процеси са разгледани в динамика, т.е. противодействието на престъпленията, а също и извършването им се приема като процес, който се усъвършенства и изменя във времето – както при органите които го налагат, така и при участниците, а не като статичен резултат.
- Извършен е непълен статистически анализ с насочваща цел за изследване на риска от залавяне „р“.
- Конструкцията на изследването е съобразена с разбирането, че алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство – като икономическо измерение за сегашното и бъдещите поколения, е много по-голяма от разходите на обществото за противодействието им и следва да доведе до промяна в настоящия модел на тяхната оценка и противодействие. Ако това разбиране се приема като логично и предполагаемо алтернативно – въпросът е защо тогава противодействието им в момента е толкова ниско?

Информационно осигуряване на изследването

Информационното осигуряване на изследването е базирано на конкретна информация по зададени въпроси, предоставена специално за нуждите на това изследване от Министерство на правосъдието. В допълнение към нея е използвана всякаква публична информация, представена по съответните канали от Висшия съдебен съвет, Върховен касационен съд, Прокуратура на Република България, Министерство на вътрешните работи, Министерство на културата, НСИ, Евростат и други.

Апробация на изследването

Изследването е апробирано пред 30 прокурори и наказателни съдии от цяла България в Национален институт на правосъдието към ВСС на 29-30.09.2014 година⁸.

Изследването е апробирано и пред обществените електронни и печатни медии в периода 17-23 ноември 2014 г., с участието на археолози като проф. Николай Овчаров и др.⁹

⁸ НИП, <http://www.nij.bg/Courses/Course.aspx?lang=bg-BG&pageid=430&ID=1725>; 18.10.2014 г.

⁹ - Радио Дарик, http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1358352&audio_id=183946#; 17.11.2014 г.

- Тв7, <http://news7.bg/predavanja/oshte-neshto/vsichki-videa/shte-zapazi-li-balgariya-kulturnite-si-tsennosti-120537#.VH7zAsl3vBI>; 19.11.2014 г.

- Нова телевизия; <http://novanews.bg/news/view/2014/11/17/92759/%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC--%D0%BE%D1%82-%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%81/> и други.

1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА АЛТЕРНАТИВНА ЦЕНА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО И АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

През 1968 г., бъдещият носител на Нобелова награда (за 1992 г.) Гари Бекер (1930-2014 г.) в своята публикация „Престъпление и наказание: икономически подход“ прави някои основни заключения, които създават съвременният икономически анализ на наказателното право:¹⁰

- На микроикономическо ниво престъпниците определят чрез рационален подход своите постъпки на чисто икономическа основа, базирана на получаваната полезност от техните действия или бездействия и вложените в извършването им ресурси;
- На макроикономическо ниво, чрез регулиране на разходите за стимули за превенция или за разкриване на престъпленията и налагане на ефективни наказания, размерът на щетите, нанасяни от престъпността на обществото, може да бъде ограничен до предварително избрано оптимално ниво.

Според Бекер „цената на престъпността“ за обществото включва: (1) публичните разходи за дейността на държавните органи, занимаващи се с противодействие на престъпността и лишаване от свобода на престъпниците, (2) частните охранителни разходи, напр. за алармени системи, застраховки и др., (3) стойността на нанесените щети от престъпленията, вкл. и пропуснатите ползи от загуба на приходи или създаване на продукт при убийство, тежка телесна повреда и др. (4) пропуснатите ползи от задържането на нарушителя за неговото семейство и близки, които са на негови грижи и издръжка;

Въпросите, които са поставени, могат да бъдат обобщени като:

- може ли да бъде определен точно размерът на щетите, нанасяни от престъпленията върху обществото, чрез използване на икономически методи;
- какъв да бъде балансът между разходи за стимули и разходи за наказания;
- на кои стимули реагират престъпниците и, съответно – на кои наказания;
- какъв да бъде размерът на обществените разходи за предотвратяване и разкриване на престъпленията и за превъзпитание на престъпниците;
- може ли да бъде определен оптимален мащаб на престъпността спрямо пределната полза за обществото от поддържането ѝ в определени граници, съответно – пределните разходи за това, а също и еластичността на престъпната дейност спрямо мерките, предприемани за нейното предотвратяване;

На тези въпроси няма даден еднозначен отговор в посоченото изследване на Гари Бекер. Например, определянето на размерът на щетите, нанасяни върху обществото от престъпленията, е функция на техния брой, стойността на засегнато имущество и преките пропуснати ползи от липса на произведен продукт или реализирани доходи. Въпреки това не е даден ясен отговор за това могат ли моралните щети да бъдат разгледани като икономически щети и какъв е техният размер – освен за личността,

¹⁰ Becker, Gary S., “Crime and Punishment: An Economic Approach”//, Journal of Political Economy, 1968, № 76, p.169-217.

също и за обществото. Как тогава страданието от едно изнасилване и дългосрочното въздействие върху психиката на жертвата може да бъде точно остойностено. А загубата на дете в следствие на катастрофа – как се измерва тя за родителите му и за обществото, дали е било възможно например детето да стане гениален инженер или лекар и да измисли нова ваксина.

От друга страна, балансът между разходите за стимули и разходите за наказания, на първо място, е зависим от точността на определяне на нанесените щети за обществото, а, на второ място, е зависим от институционалната ефективност на съответната правна система по отношение на налагане и изтърпяване на наказанията *глоба, пробация и лишаване от свобода*. Означава ли, че след като при пробацията обществото получава повече приходи от обществено полезен труд на наказания, а при лишаването от свобода има основно разходи за издръжка на затворника, пробацията е по-ефективния от икономическа гледна точка инструмент. Или как се отчита примерно намалената работоспособност на ограбената жертва с причинени телесни повреди от факта, че е видяла извършителя да се разхожда на улицата свободно като пробационен.

Намаляващата пределна печалба за нарушителите от по-голямата вероятност за налагане на наказание би могла да влияе на тези от тях, които са несклонни или неутрални към риск, но при склонните към риск спрямо определената висока референтна точка от доходите, получени от престъпна дейност, същото обстоятелство може и да не влияе чувствително от гледна точка на поведенския икономикс. Стимулите, изразени в постоянно увеличаване на доходите от легална дейност, също могат да са неефективни, защото това може да се реализира чрез субсидиране на по-високо образование за потенциалния извършител, но то отлага с години получаването на дохода – до момента на придобиване на диплома.

Дали ефективността на наказателната система, може да бъде измерена като брой извършени престъпления спрямо брой наложени наказания. Ако се приеме, че има разлика между брой реално извършени престъпления и брой документално регистрирани от полицията и прокуратурата престъпления и че съществуват категории престъпления, при които няма индивидуален потърпевш, а потърпевш е едновременно цялото общество и никой индивидуално не подава сигнал за тях (екологични, против културното наследство и др.), тази ефективност трудно и обикновено с голямо закъснение може точно да бъде установена.

От по-новите изследвания в областта ще бъде разгледана основно публикацията на Ричард Б. Фриймън от Университета *Харвард*, озаглавена „Икономикс на престъпността“ (1999 г.)¹¹.

Отчитайки, че престъпността е област на екстремно поведение, което поставя икономическия анализ на изпитание, Фриймън взема предвид големия обем икономически дейности, които са свързани с областта на сигурност и вътрешен ред в публичния и в частния сектор или върху които въздейства престъпната активност. Въз основа на това неговите методологически насоки се групират в две линии на изследване: (а) детерминанти на престъпността и (б) измерване на разходите от престъпна дейност.

¹¹ Freeman, Richard B., „The Economics of Crime”//, Handbook of Labor Economics, 1999, vol. 3, Part C, Chapter 52, pp. 3529-3571.

(А) детерминанти на престъпността, според Фриймън:

➤ Възможности за законни доходи –

Ограничено образование и умения за пазара на труда, лоши трудови досиета и ниски законни доходи;

➤ Склонност към риск –

Предполага, че престъпността по своята същност е рискова дейност, което е важно при вземането на решения. Според него престъпното поведение е предмет на стратегически игри от полицията, престъпниците и обществеността, разгледано от гледна точка на дилемата на затворника. Рискът е свързан най-вече със залавяне и лишаване от свобода, което изключва възможността на престъпника да извършва нови престъпления докато е в затвора и, съответно – да има незаконни приходи. В същото време то му пречи и да упражнява законна работа и да има законни приходи от нея. Освен това, бившите затворници след излизането на свобода си намират по-трудно законна работа и получават по-ниски законни заплати.

➤ *Непарични фактори* –

Например, престъпните улични мрежи са източници на статут и социален контрол на лицата с престъпни наклонности. Може да се предположи, че, от гледна точка на наркодилърите, те предпочитат „авторитета“ на продавачи на наркотици пред ниските заплати и възможните „социално унижителни“ законни работни места при невисоко образование. Също така, социалните взаимодействия между потенциалните престъпници, потенциалните жертви, както и системата на наказателното правораздаване излизат извън системата на цените. Увеличаването на броя на престъпниците може да намали вероятността да ги хванат за извършено престъпление и може да предизвика/подтикне и други към престъпни действия чрез даване на конкретен пример.

Смятам, че гореизброените детерминанти на престъпността по-скоро са свързани с определяне на кривата на предлагане на престъпност и влияят на еластичността на предлагането. Тук обаче не са включени детерминантите на търсене (граница на търпимо от обществото ниво на престъпност) с цел определяне на точката на потенциално равновесие. Те ще бъдат обсъдени в следващата подточка (Б) „измерване на разходите от престъпна дейност“.

(Б) измерване на разходите от престъпна дейност, според Фриймън:

• Определяне на кривата на предлагане (доставка) на престъпност

- участие в престъпления

Престъпната активност на дадена обществена група, според Фриймън, може да се декомпозира по различни начини. Един от начините, който е паралелен анализ на предлагането на работна сила, е да се разложи *предлагането на престъпления на човек* в неинституционализираното население (**CPR**) по отношение на броя на лицата, които извършват престъпления в групата – коефициентът на криминално участие (**CPR**) и броя на деянията на активна престъпност (**λ**):

$$CPP = CPR \times \lambda \quad (1)$$

При този подход обаче достоверността на данните относно деянията на активна престъпност (λ) обикновено би била под съмнение. Възникват проблеми при определяне на съвкупности от престъпни деяния като множество престъпления или едно продължавано престъпление, което влияе на отчитаният брой. Например, дали продажбата на наркотик е едно продължаващо престъпление или няколко отделни, в зависимост от това колко фактически продажби на наркотици са направени.

Въпреки това, по начина, описан в уравнение (1), може да бъде намерен среден брой на престъпленията на едно лице. Също – да бъдат определени и категории лица: такива, извършващи много престъпления за периода, и съответно – такива, извършващи инцидентни (едно-две) престъпления за периода. Това дава степента на престъпна активност на един престъпник, която може да бъде измерена по отношение на средния брой на престъпленията спрямо един престъпник. Също така, може да бъде измерен броят извършени престъпления спрямо очакваното намаление на престъпността от възпрепятстване (задържане).

Във връзка с представения модел в уравнение (1), предложен от Фриймън, могат да бъдат направени следните критични изводи:

Първо, заключението му за съмнителна достоверност на данните за **броят на деянията на активна престъпност (λ)** е правилен и важи и за България. Не всички престъпления се съобщават на полицията по различни причини. Например много пъти пострадалите смятат, че престъплението което ги е засегнало е дребно и полицията няма да им обърне внимание и да им помогне (кражба на дреха, колело, домашно животно и др.) или пък жертвата изпитва срам, въпреки че е пострадала, а не извършител (при сбивания, изнасилвания и т.н.). От друга страна, полицията не регистрира всички престъпления, които са попаднали на нейното внимание. Например, при престъпленията, при които няма конкретен пострадал, а в ролята на пострадал е цялото общество. Такива са и тези срещу околната среда. При незаконно рязане на дървен материал, при което е очевидно голямото количество липсващи дървета в горския масив, понякога полицията не регистрира престъплението, защото знае, че после трудно ще разкрие извършителя, а това ще повлияе статистически неблагоприятно на процента разкрити престъпления. С подобен механизъм са и контрабандата и укриването на данъци. От друга страна, след като няма конкретен пострадал, никой няма да обжалва това бездействие пред прокуратурата. Всичко това означава, че истинският брой на престъпленията е по голям от регистрираните официално от полицията, което влияе на (λ).

Второ, коефициентът на криминално участие (CPR) е свързан с общия брой престъпления и не отчита различния икономически и социален ефект – последица от отделните престъпни деяния. Например грабежът има по-тежки икономически и социални последици от общата кражба защото е свързан с насилие и заплаха. Това впоследствие води освен до имуществени, също и до медицински разходи и влошено качество на живот за жертвата и нейните близки – от страх и липса на спокойствие. Същото важи и за много други сравняеми категории престъпления – като например

сравнението между престъпления срещу дейността на държавните и обществените органи и битовата измама.

Тоест, коефициентът на криминално участие (CPR), свързан с общия брой престъпления, не отчита тежестта и обществената опасност на отделните престъпления, с което дава невярна представа за икономическите и социалните последици от престъпленията, определящи фокуса на общественото противодействие.

Изводът е, че правилното съотношение трябва да е ориентирано към брой престъпления (по категории) спрямо тежест на последиците (социални и икономически разходи за пострадалия и обществото). По тази класификация може да се окаже, че дадена категория престъпления от малко на брой деяния е много по-опасна от друга категория масови деяния. Предвид това, (CPR) като показател, отчитащ броя на лицата които извършват престъпления в дадена обществена група, по-скоро представя обща криминогенна обстановка или пък криминогенен потенциал, но не води директно до конкретни икономически изводи.

– **икономически контекст на полезността за извършителя на престъпления**

През призмата на стандартния икономически модел на вземане на решения, според Фриймън, хората избират между престъпна дейност и законна дейност на базата на очакваната полезност от тези действия. Ако „Wc“ е *печалбата от успешно престъпление*, „p“ е *вероятността извършителят да бъде задържан*, „S“ е *степената на наказанието* и „W“ е *дохода от законна работа*, хората – при вземане на решения, ще изберат по-скоро да извършват престъпления в даден период от време, отколкото да извършват законна работа, когато:

$$(1 - p)U(Wc) - pU(S) > U(W) \quad (2)$$

Това уравнение очертава **три ефекта**:

- **Първо**, то предполага, че, за да бъде избрана, престъпността трябва да плати по-висок доход, отколкото законната работа. За да е налице $p = 0$, $U(Wc) > U(W)$, то $Wc > W$. Колкото повече ценовата разлика между „Wc“ и „W“ се увеличава, толкова повече се запазва предимството на престъпността. Успешната престъпност трябва да изплати сума, компенсираща риска за залавяне.
- **Второ**, уравнение (2) означава, че отношението към риска, измерен от кривата на „U“, ще повлияе на решението за извършване на престъпления: страхувашите се да поемат рискове лица ще реагират повече при промени в шансовете за задържането им, отколкото при промени в степента на наказание – при фиксирани очаквани нетни приходи от престъпления $((1 - p)Wc - pS - W)$.
- **Трето**, уравнение (2) показва, че основните фактори, които влияят на решението за извършване на престъпление – например срещу законните доходи, вероятността лицето извършител да бъде заловено, както и степента на присъдата, са неразривно свързани.

Очевидно уравнение (2) е съставено от две дейности при еднопериодов модел, който третира престъпленията и законната работа като взаимни заместители. В същото време обаче то не отчита броя извършени престъпления за по-дълъг период (1

година) и алтернативната цена на времето, прекарано в планирането им и подготовката за извършването им. Към подготовката могат да се включат разходите за средствата, необходими за осъществяването на дадено престъпление, както и трудността на набавянето им. Гореизложеното представлява негов слаб момент.

– **определяне на „пазарната“ крива на предлагане (доставка) на престъпност** –

Индивидуалното решение за извършване на престъпление е само първата част на икономическия анализ. За да се получи доставката на престъпления, уравнението на криминална активност (2) се агрегира между физическите лица и представя кривата на предлагане на престъпления:

$$CPP = f(Wc, p, S, W) \quad \text{или} \quad CPP = f(1 - p)Wc - pS - W \cdot p, \quad (3)$$

$$CPR = g(Wc, P, S, W) \quad \text{или} \quad CPR = g(1 - p)Wc - pS - W \cdot p, \quad (4)$$

където първото отношение представлява очакваната стойност от престъплението срещу тази от легалната, законна работа, както и „ p “ – измерването на риска от престъпна дейност.

Недостатък на модели (3) и (4), свързани с предлагането на престъпност е, че те не могат да обяснят някои важни променливи, като например концентрацията на престъпността в определени географски области или промяната ѝ с течение на времето. Въпреки това модели (3) и (4) могат да се използват за индикиране на необходимия % лишени от свобода за намаляване на престъпленията.

- **Определяне на линията на търсене (ограничаване) на престъпността**, според Фриймън:
 - От гледна точка на търсенето, кривата на релацията представлява наклонена надолу връзка между цифровото изражение на престъпленията и престъпните доходи. Жертвите на някои престъпления – напр. наркотици, проституция, хазарт, са един вид ограничени от закона потребителски стоки, които потребителите ще купуват по-малко, когато цената (функция на „ Wc “) се покачва.
 - Но размерът на жертвите на престъпността също трябва да бъде негативно свързан с „ Wc “ по отношение на очаквания приход от престъплението ($(1 - p)Wc - pS - W$), във връзка с типа търсене. Една от причините е, че допълнителните престъпления могат да накарат обществото да увеличи „ p “ или „ S “, намалявайки печалбите от престъпността (уравнения (2-4)).
 - Тъй като престъплението уврежда физически и/или финансово жертвите, държавата и индивидите харчат значителни средства за да се опитат да предотвратят престъпността. Оптимизацията на индивидуалните или социални разходи изисква тези дейности да се осъществяват само до точката, където пределната стойност на намаляване на престъпността е равна на пределния разход на определена дейност за предотвратяване на престъпността¹².

¹² **Общите разходи** – например при кражби от магазини, се пресмятат, като се умножи средната цена на откраднатата вещ с регистрирания или прогнозния брой на престъпленията, свързани с кражби от магазини. Резултатът обаче, чрез който ще определим по икономически

- Теоретично, ако всички участници в системата на наказателното правораздаване са ефективно оптимизирани и ако не е имало външни ефекти (влияния) от отделните дейности по превенция на престъпността, то обществото ще има размера на престъпността, която то предварително е приело за „приемлива“. Но на практика е доста спорно дали санкциите са повече или по-малко ефективни от социалните програми за превенция и относно ефективността на връзката между отделните усилия за намаляване на престъпността на държавата и обществото.

В рамките на критичните обобщаващи бележки може да бъде посочено, че:

Увеличаването на „р“ или „S“ от страна на обществото не зависи само от броя на допълнителните престъпления. Това зависи и от социално-икономическата тежест, разпределена по категории извършени престъпления и тяхната видова структура. Като това ще се определи не само от преките финансови последици на престъпленията, а и от непреките икономически ефекти, свързани с намалена работоспособност на населението поради страх от престъпност (обезлюдяване на квартали и населени места с висок риск) или непредприемането на икономически инициативи вследствие предположението, че просто няма смисъл, защото например обществените поръчки са нагласени (търговия с влияние) или бизнес конкурентът използва корупционни методи безнаказано.

Ако разгледаме „р“ и „S“ поотделно, то „р“, представляващо *вероятността извършителят да бъде задържан*, е свързано с полицейските, правораздавателните и частните охранителни ресурси които обществото отделя за противодействие на престъпността.

На първо място, аналитичността на статистически отчитаните **полицейски разходи** (доколкото са публични) е силно затруднена. Трудно е да се установи какви са полицейските разходи по отделни категории престъпления, защото няма данни по колко часа работа влагат полицейските служители за работа по съответните отделни категории. Още повече, че полицейските специализации не съответстват на формалното разпределение на съставите в наказателния кодекс. По този начин съществено се затруднява самостоятелното изследване на категориите престъпления с най-голям негативен икономически и социален ефект. Неясно е и каква информация за тези ефекти ни дават фиксираният разходи на полицията, например за ток, вода и др. и как те могат да бъдат разпределени по категории престъпления.

Същите констатации важат и за правосъдните разходи (прокуратура, съд, изпълнение на наказанията), като освен разходи за магистрати и съдебна администрация включват и разходи за правна помощ и задължителна защита, а също и разходи за свидетели и съдебни заседатели, които имат и алтернативна цена на отделеното време.

начин обществената опасност на това деяние, ще е чувствителен най-вече към правилното прогнозиране или регистриране на престъпленията от този тип.

Средните разходи са базирани върху средната цена на даден вид престъпление, като ни дават възможност да определим по сравнителен тип степента на обществена опасност на един грабеж, сравнен с една кражба например.

По отношение на **частните разходи за сигурност** също могат да се изброят определени рискове, поставящи под съмнение статистическата достоверност на първичните данни. От една страна, сравнително лесно могат да се определят разходите за аларми, охранителни системи, охрана, оръжия за самозащита (газови и огнестрелни). В същото време, те могат да доведат до негативни външни влияния за съседите и да насочат кражбите и нападенията към съседи без аларма, охрана и застраховка. В крайна сметка, охранителните разходи зависят не само от желанието за превенция на потенциалната жертва, а и от финансовите ѝ възможности.

Редица други разходи в тази област са неясно определени. Например, преместването в по-добър и по-сигурен квартал или град може да е свързано както с бягство от криминална обстановка, така и просто с търсене на по-добра работа или по-добро училище и университет за децата.

Обществените **разходи за превенция на престъпността** са с трудно оценен ефект. Особено тези с дългосрочен характер, като например работа с малолетни с хулигански прояви или работа с деца от рискови групи. От друга страна, ефективността би трябвало да се сравнява и с размера на разходите, така че дори и дадена програма да има ефективност, ако разходите за нея са прекомерно високи, то е по-добре да бъдат насочени към засилване капацитета на прокуратурата или полицията.

Други разходи, които трябва да се отчитат: алтернативните разходи на пострадалия от полицейските и съдебните процедури, предизвикани от престъплението (загубено свободно или работно време и съответно доход или ползност на свободното време – отдиш, гледане на деца, забавления и т.н.); това важи и за работодателите на пострадалите от престъпления, които не могат да ги ползват на работа докато са в съда или в болницата; също и намаляването на услугите в кварталите с висока престъпност и изместването на качествените магазини и заведения в по-сигурни квартали, а съответно с това и възможностите за по-добре платена работа в тези фирми за живущите в квартала.

Поносимостта на разходите също е важен неотчетен елемент. Високото общо ниво на престъпност може да доведе до увеличаване на данъчната тежест с оглед необходимостта от свръхфинансиране на правораздавателните органи за овладяване на прекомерната престъпност, което може да доведе до ниска събираемост и недофинансиране на системата.

По отношение на „S“, представляващо **степенята на наказанието**, изразявам мнение, че то зависи и от капацитета на местата за лишаване от свобода, от възможностите на обществото да създаде работеща пробация, както и от моралните ценности, даващи възможност при по-леки деяния ефективно да се наложат мерки като *обществен укор* и *порицание*. С тези възможности ще се съобразяват и съдиите, и законодателят при налагане и определяне на наказанията за съответни криминални деяния.

- **Възможности за целево (предварително зададено) равновесие между предлагането на престъпност и линията на ограничаване на престъпността**

Голямото предимство на лишаването от свобода е, че то отстранява престъпниците от състава на гражданското общество, така че те не могат да се ангажират с нови престъпления. Като се има предвид голямото разнообразие по отношение на

престъпленията, извършени от лица с трайни престъпни навици, изпращането в затвора на хроничните нарушителите трябва да има особено голям ефект при намаляване на престъпността. Намаляването на престъпността поради лишаване от свобода може да се анализира чрез използване на демографската отчетна рамка. Аритметично, ако затвориш някого, който извършва да речем 5 кражби годишно в даден квартал и никой не го замести в престъпленията в този квартал, броят на кражбите трябва да падне с 5.

Пазарният модел ни казва какво липсва и насочва вниманието към допълнителна информация, необходима, за да се оценят по-точно ползите от лишаването от свобода. Стандартният модел на лишаване от свобода имплицитно приема нееластична крива на предлагане на престъпността. С нулева еластичност на кривата на предлагането, изместването навътре на кривата поради възпрепятстване (лишаване от свобода) намалява престъпността, съизмеримо с изместването. Но ако предлагането на престъпност има някаква положителна еластичност, ефектът от промяната ще бъде по-малък.

В краен вариант, безкрайно еластична крива на предлагане на престъпността означава, че блокирането на един престъпник „създава“ друг престъпник или увеличава скоростта, с която съществуващите престъпници извършват престъпления (λ), така че лишаването от свобода няма никакъв ефект върху нивото на престъпността. От гледна точка на търсенето и предлагането, въздействието на *увеличеното лишаване от свобода* (ΔI) върху предлагането на престъпност е:

$$\Delta C = \eta \Delta I / (\epsilon + \eta), \quad (5)$$

където „ η “ е *еластичността на търсенето на престъпност* и „ ϵ “ – *еластичността на предлагането на престъпност*. От гледна точка на уравнение (5), може да се направи оценка на ефектите от различните стратегии на присъди на лишаване от свобода за криминални деяния. Ако разгледаме ефекта от лишаването от свобода в контекста на пазарния модел, ще видим по-скромен принос в намаляването на престъпността чрез лишаване от свобода.

Представеният модел (5), предложен от Фриймън:

- Не отчита броя на неуспешните опити за извършване на престъпления, който може да се е повишил, независимо че броят на успешните е намалял, което би дефинирало нивото на реална престъпна активност.
- Също така не е отчетен и технологичният напредък, улесняващ технически извършваните престъпления и водещ до поевтиняване на средствата за извършване на престъпления и намаляващ времето на тяхното извършване (например лаптоп и софтуер за отваряне на скъпи автомобили).
- **измерване на ползите от намаляването на престъпността:**
- Пълният анализ на ползите и разходите на средствата, изразходвани за предотвратяване на престъпността, изисква една друга, трудно определяема статистика: стойността на пределната парична единица, дадена за намалението на престъпността, дължима при всяка политика. Тази статистика е трудно да се определи, тъй като стойността обхваща не само намалените парични загуби, но

също така, и може би по-важното е, че има намалени неимуществени загуби на жертвите на престъпления.

- Възможностите за определяне на прецизна цена на престъпността са базирани на оценката на съдебното жури на непаричните разходи и медицински оценки за наранявания, включително и предизвикани психологически проблеми. При всичките си проблеми тези оценки са безспорно по-близо до истината, отколкото моделите, ограничени само до откраднатите пари.
- Главоломно растящата населеност (а всъщност – пренаселеност!) на затворите и арестите, с придружаващите ги нарастващи разходи, предизвикат въпроси за това „дали затворът се изплаща“. Отговорът зависи отчасти от потенциалния брой на престъпленията, с които поставеният в затвора престъпник би се ангажирал, ако той беше свободен, и от реакцията на другите върху маржа на престъпленията спрямо затворничеството. Трудно е да се измери ползността, която жертвите и обществото могат да получат от научаването на факта, че престъпниците получават своята „справедлива награда“ при лишаване от свобода, което увеличава ползите. Във всеки случай, най-високата цена на престъпността и на лишаването от свобода показва, че ако затворът се изплаща върху маржа, така също, дори при скромна ефективност на алтернативните процедури при определяне на наказанието – ограничителна заповед, електронно наблюдение, условно предсрочно освобождаване и т.н., те ще имат смисъл.

Във връзка с представеното измерване на ползите от намаляване на престъпността, предложено от Фриймън, могат да бъдат направени следните допълнителни критични бележки:

Не е взето предвид географското изместване на престъпността, което компенсира ефекта от намалението на определени престъпления в един град и регион на национално ниво.

Също така, не е взето предвид и видовото изместване на престъпността, което е в отговор на съсредоточаването на усилията на полицията върху определена категория престъпления, но поради ограничения й ресурс не пречи на престъпниците да се насочат към друг вид престъпления, които остават непокрити. Например уличните грабежи могат да се намалят с повече присъствие на полицията по улиците, но ако това доведе до увеличаване на телефонните или документните измами, ефектът ще бъде компенсиран.

Друг неотчетен ефект е този на многопосочното действие на отделни мерки за намаляване на престъпността. Една инициатива (напр. повече полиция на улицата) може да доведе до намаляване на престъпленията срещу личността (убийства, грабежи, телесни повреди), но и на престъпленията срещу собствеността – кражби в дома и т.н.

Изводи:

Публикацията на Ричард Фриймън „Икономика на престъпността“, въпреки своите недостатъци, доказва, че с методите на икономическия анализ би могъл да се управлява процесът на обществено противодействие на престъпността, сравнявайки

разходите за превенция и разкриване на престъпленията с икономите в системата на полицията, правораздаването и затворите, както и тези на реалните или потенциалните жертви от намалената престъпност или повишената разкриваемост спрямо постигнатите резултати и отчитайки определени икономически категории като еластичност и пределна полезност.

По този начин обществото и държавните органи могат да изберат най-ефективните политики – сравнявайки ги една с друга, като разпределят ограничените бюджетни ресурси по най-правилния начин за противодействие на престъпността. Така усилията ще бъдат съсредоточени не само към намаляване на общия брой на престъпленията, а и към справяне с онези категории престъпления които водят до най-негативни икономически и социални ефекти за обществото, дори и техният номинален брой да не е така висок, както на битовата престъпност например.

Ключов ще бъде отговорът на въпроса – кое е правилното равнище на ангажираните обществени ресурси спрямо нивото на престъпността, което е търпимо за обществото? В допълнение ще бъде поставен и втори въпрос – какво трябва да бъде съотношението между: *превенция-разкриваемост-смекчаване на негативните последици* от престъпленията, спрямо избраното ниво на разходи?

В моделът на Фриймън е включена недостатъчно икономическата концепция за „**алтернативната цена**“, за да бъдат измерени по-точно разходите от престъпността. Това е възможно да се направи, например, чрез определяне на алтернативното използване на полицейските и правораздавателните ресурси при намаляване на престъпността или пък алтернативното използване на материалните и финансовите ресурси, които са били спасени от престъпни посегателства, или пък заради намаляване на престъпността не са били изразходени за смекчаване на нейните негативни последици.

Също така в модела на Фриймън цената на престъпността не е достатъчно прецупена през концепцията за „*трансферните разходи*“. Доколкото една кражба представлява нежелан трансфер на собственост от жертвата към извършителя, то тя обикновено е свързана с някакво укривателство на откраднатата вещ и в следствие нейното узаконяване поне привидно (чрез фалшиви документи например за кола или друг начин на „изпиране“), които имат своите разходи. Вид трансферни разходи (поскоро антитрансферни) за потенциалните жертви на кражби са и застраховките.

Тоест, „трансферните разходи“ на престъпността не са нулеви, както излиза от модел на Фриймън, и би следвало да се отчитат.

Възможното приложение на модела на Фриймън при определяне на алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство ще бъде обсъдено в следващата (втора) глава.

2. КОНЦЕПТУАЛНА ВИЗИЯ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА АЛТЕРНАТИВНАТА ЦЕНА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО И АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО, БАЗИРАНА НА ТЪРСЕНЕТО

Според изводите от анализа на модела на Фриймън, направен в предходната глава, той би могъл да послужи за основа на модел за определяне на алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство, но при модифициране, базирано на търсенето.

Преработеният модел следва да отчита определяне на пълната икономическа стойност на обектите на културно-историческото и археологическо наследство. Спрямо тази стойност трябва да се отчетат разходите за обществото, реципрочни на негативните ефекти от тези престъпления, определящи линията на ограничаване (търсене) на тези престъпления.

Преработеният модел следва да отчита специфичните фактори, влияещи на полезността за извършителя на този тип престъпления, мотивиращи неговата престъпна активност и оформящи кривата на предлагане.

Резултатът от преработения модел следва да оформи възможностите за постигане целево (предварително зададено) равновесие между предлагането на този тип престъпления и линията на тяхното ограничаване (търсене).

- **Измерване на вероятността извършителят да бъде задържан (p) при престъпления срещу културно-историческото и археологическо наследство от гледна точка на търсенето**

Ако следваме модела на Фриймън, вероятността извършителят да бъде задържан ще зависи от разходите, които обществото прави за противодействие на този вид престъпления.

Тези разходи от своя страна ще зависят от:

- размерът на вредата за обществото, която те причиняват;
- броят на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство;
- бюджетното ограничение на държавата, фирмите и частните лица.

Поставянето им на анализ следва да започне с най-неизяснения от тях, а именно – **размерът на вредата за обществото, която тези престъпления причиняват:**

За да бъде измерена вредата за обществото, която тези престъпления причиняват, следва да бъде определена **пълната икономическа стойност** на обекта на тези престъпления (движимите културно-исторически и археологически ценности).

На първо място това е **стойността на прякото използване.**

При нейното определяне следва да се отчита стойността, създадена от прякото използване на обекта и допълнителната парична стойност, създадена от вторичната икономическа активност, предизвикана от прякото използване на обекта.

При определяне на стойността, създадена от прякото използване на обекта (пряка парична стойност), биха могли да бъдат използвани различни подходи:

Нормативният подход следва да бъде основан на Наредбата за реда за извършване на идентификация и за водене на Регистъра на движими културни ценности¹³. Положителното в този подход е, че е основан на нормативен акт със задължителен характер, установен от държавата. Недостатък е, че по процедурата, предвидена в наредбата, се определя характерът на вещта – дали е културна ценност или не, както и дали представлява културна ценност от висок ранг (национално богатство), но не и пряката парична стойност. За тази стойност могат само да бъдат направени предположения според ранга, определен на културната ценност, но те са в много широк диапазон. Дори и културните и археологически ценности, представляващи национално богатство, могат да варират в парично изражение с разлики от десетки до хиляди пъти.

Друга възможност за прилагане на нормативният подход е Наредбата за определяне размера на възнаграждението на лицата, предали вещи по реда на чл. 93 от Закона за културното наследство¹⁴. Положителното в този нормативен акт е, че е свързан с определяне на точна парична стойност. Отрицателното е, че тази стойност е с фиксиран таван, равен на 5 хиляди лева (чл. 3, ал. 2), който е крайно недостатъчен и е далеч от реалната цена, определяна за предмети от България, стигаща до десетки милиони евро само за един предмет (напр. тракийски „ритон“ или златен „венец“ на тракийски владетел).

Смятам, че нормативният подход – поради своите недостатъци, не може да служи за определяне на реалната стойност на културните и археологическите ценности в условията на съдебно или досъдебно производство, както и за научни изследвания с цел определяне на размера на обществената вреда – резултат от тези престъпления.

Пазарния подход може да бъде основан на тръжни, застрахователни и други известни пазарни цени на обекти от същата епоха и с подобни идентификационни параметри, ако обектът на изследване е имал досегашен аналог. Този подход се използва понякога при съдебни или досъдебни експертизи в българската съдебна практика.

Например стойността, определена като тръжна (първоначална или продажна) цена на публичните търгове на международните аукциони, ако предметите имат аналог (вече са продадени подобни) или ако биха били оценени от оценители по методология на международни аукциони. Алтернативно, застрахователната им стойност, определена при износ за международни изложби на подобни предмети (ако имат аналог) или ако биха били оценени от оценители по методология на утвърдени застрахователни дружества. Също така, при липса на първите две възможности може да бъде използвана цена на „черния пазар“, ако предметът има аналог и тази цена е известна (обяви в лични сайтове в интернет или други). Като крайна възможност би могла да бъде използвана и стойността, базирана на приходите от продажба на музейни билети за даден период от време;

На второ място, това е **допълнителната им парична стойност**. Тя е вторично създадена от прякото използване на обекта. Може да бъде измерена чрез:

¹³ Наредба № Н-3 от 3 декември 2009 г. за реда за извършване на идентификация и за водене на Регистъра на движими културни ценности (*Обн. ДВ, бр. 101 от 18.12.2009 г.*)

¹⁴ Наредба № Н-2 от 12.01.2012 г. за определяне размера на възнаграждението на лицата, предали вещи по реда на чл. 93 от Закона за културното наследство или съобщили ценна информация за такива вещи (*Обн. ДВ, бр. 7 от 24.01.2012 г.*)

- приходи от заведения и сувенирни магазини на музеи, в които тези предмети биха били експонирани;
- приходи от хотел и транспорт за посетители, дошли от друго населено място или държава, да видят експоната, изложен в музей;
- приходи от рекламно използване на експоната, например за етикети на вина или телевизионни реклами.

Измерването на тези параметри е като разлика във времето преди експонирането на обекта и определен период след експонирането му в музея в съответния квартал или град.

На трето място това е **неп пряката стойност** или стойност при неупотреба на културно-историческата или археологическа ценност.

Дефиницията за стойност при неупотреба е въведена от Бъртън Уейсброд през 1964 г. във връзка с модела на анализа на разходите и ползите¹⁵. В периода от 60-те години на XX-ти век до днес тя се свързва основно с изследване на стойността на компонентите на околната среда. Въпреки това, има редица изследвания, които тестват нейната употреба в областта на икономиката на културата. Като теоретична основа в настоящото изследване на непряката стойност на движимите културни и археологически ценности ще бъдат използвани публикациите на Тросби и Брукс¹⁶. В тази връзка съществуват и други изследвания от областта на икономикса на културата, но те имат по-скоро емпиричен характер и ще бъдат засегнати при бъдещо доразвиване на настоящата студия¹⁷.

Чрез непряката стойност може да бъде измерена социалната стойност на обекта на културно-историческо и археологическо наследство, разглеждана като ефект върху общественото благосъстояние. Това е стойността на ползите за членовете на обществото, извън тези, които имат пряк досег с обекта.

Брукс базира съдържанието на непряката стойност на културните блага на предположението, че всички ползи от изкуството не могат да се потребяват от настоящото общество. В случай на усилия за историческо запазване („културно наследство“), обектът ще обгръща/обхваща както все още неродените поколения, така и тези, които живеят днес. Като се има предвид, че неродените поколения често са толкова важни в аргументите на обществената политика за финансиране на изкуствата във връзка с концепцията за устойчиво развитие, неговото (на обекта) изследване се съсредоточава върху готовността за финансиране на съхраняването на културните ценности.

¹⁵ Weisbrod, B., „Collective Consumption Services of Individual Consumption Goods,“// *Quarterly Journal of Economics*, 78 (3), 1964, pp. 471-477.

¹⁶ Throsby, D., „The Measurement of Willingness-to-Pay for Mixed Goods”//, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 46 (4), 1984, pp.279-289; Throsby, D., „The Economics of Cultural Policy”, Cambridge University Press, 2010;Brooks, A. C., „Does Public Art Have „Bequest Value”“, *Center for Policy Research Working Paper*, Syracuse University, 2002;

¹⁷ Виж напр.: Lundhede T., T. Bille and B. Hasler, „Exploring preferences and non-use values for hidden archaeological artefacts: a case from Denmark“, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 19, Iss. 4, 2013, pp. 501-530.

Подобни са и тезите на Тросби за съдържанието на непряката стойност на културните блага. Според него, тя се декомпозира на: естетическа, духовна, социална, историческа, символична и автентичност стойност. В допълнение към тях Тросби разглежда *стойността на националната идентичност*, определена като „усещането да си британец“. Той базира тази стойност върху субективно-социални споделени преживявания в дадена общност, което прави много трудно определянето на кривата на нейната индивидуална или съвкупна полезност в парично изражение. Още повече, че тази стойност обобщава елементи от другите посочени от него стойности (духовна, историческа, символична, автентична), което затруднява и измерването на нейният дял в рамките на непряката стойност на културните блага. Въпреки това, тя би била полезна за определянето на обществената вреда при престъпленията срещу културно-историческите и археологическите ценности.

Смятам, че елементите, представени от Тросби и Брукс като съдържание на непряката стойност на културните блага, не обхващат всички възможности. Това е така, защото техните изследвания са насочени към сравнително по-съвременно изкуство (преобладаващо изобразително изкуство, музика, белетристика и др.), обхващащо периоди от човешката история, за които има достатъчно исторически сведения.

В случаите на държави като България, Италия, Гърция, Испания и др., богати на антично (археологическо) културно наследство, при което множество културни блага имат статут на световно културно наследство, според класификацията на ЮНЕСКО, и предвид това представляват глобални публични блага, тези елементи не са достатъчни за определяне на непряката стойност на културните блага.

Особеното при този тип културни и археологически ценности е, че, представлявайки публични блага, при тяхната публична употреба реалната пазарна стойност не се отчита. Например, достъпът до тях може да е безплатен или субсидиран от държавата, при което пазарната стойност не може да се прояви под формата на билети или талони за вход. Те може да нямат аналог, търгуван до момента на пазарите. В този аспект трудно могат да бъдат определени параметрите на кривата на търсенето и да се търси отношение към потребителският излишък.

Ако приемем тезата на Брукс, че всички ползи на културните ценности не могат да се потребяват от настоящото общество и това поражда необходимостта от запазването им, това би представлявало някаква форма на външен разход, наложен от бъдещите поколения спрямо настоящото. От това следва, че финансирането на консервацията и запазването на културните ценности поставя въпроса за степента на алтруизъм на настоящото поколение, чиято степен на липса определя процента на потенциални престъпления срещу културно-историческите и археологическите ценности. Този потенциал би могъл да бъде определен чрез модела „готовност да се плаща“ и ще бъде разгледан по-надолу.

Първоначално следва да бъде направен анализ на елементите на непряката стойност, относими към културно-историческите и археологическите ценности, представени от Тросби и Брукс, с цел да бъде определена възможността за включването им в математически модел, измерващ обществената загуба от този тип престъпления, базиран на пълната икономическа стойност на техния обект.

Първият елемент е „**Стойност на съществуването**“ на културно-историческата и археологическа ценност. Брукс и Тросби дефинират тази стойност като полза от самото знание за съществуване на конкретно културно благо без да е необходимо те да го посетят сега или в бъдеще. Ключовото в тази дефиниция е удовлетворението на индивида, че получава ползност, въпреки че няма намерение някога да посети и да влезе в пряк досег с културното благо. Това удовлетворение се получава и от знанието, че това благо съществува и ще продължи да съществува, като е свързано с усилията, които индивидът полага то да бъде запазено под формата на допълнителни публични плащания (данъци) или частни дарения. Кое то на практика представлява и начин тази стойност да бъде измерена, напр. чрез условна оценка¹⁸.

Големият проблем на измерването на този тип стойност е, че ползността, която тя предоставя, може да се консумира от „свободни ездачи“, които предполагат, че ще се намерят достатъчно индивиди и организации да платят за продължаване на съществуването на публичното благо и не е необходимо те да отделят финансов ресурс за неговото съхраняване.

Успоредно с това, разгледан въпроса от гледна точка на престъпленията срещу културно-историческите и археологически ценности, може да доведе до твърдението, че не съществуват универсални измерения за стойност на съществуването на благо то. Местните хора в региони, богати на археологически находки и в същото време с висока безработица (напр. Видинско, зоната на археологически резерват „Никополис ад Иструм“), се интересуват повече от удовлетворяване на фиксираните си разходи (хранителни, жилищни, медицински), вкл. чрез „иманярство“, което води до унищожаване на благо то или до пълно възпрепятстване на публичното знание и достъпа до него.

Тази стойност предполага взимането предвид на дългосрочна житейска перспектива, а при ниско качество на живот, съпътствано с ниска степен на икономическо развитие, нейното установяване в региона на произход на културното благо или на неговото експониране, ще бъде силно затруднено. Това влияе и на определянето на кривата на предлагане на тези престъпления, като потенциалните извършители на подобни престъпления в краткосрочен план трудно биха били убедени да не ги извършват с аргументи за стойност на самото съществуване на благо то, пред аргументите на глада.

От друга страна изключването на тази стойност от анализа ще бъде неправилно. Много хора в България не са виждали т.нар. „Варненско златно съкровище“, което е най-старото технологично обработено злато в целия свят¹⁹. В същото време обаче, те се чувстват горди от факта, че то е открито именно в България и освен фината си изработка показва, че през пети век преди новата ера по тези земи е имало държавни

¹⁸ Тази стойност е измервана чрез условна оценка (contingent valuation) за първи път в делата за екологични щети в САЩ от щата Охайо срещу американското министерство на вътрешните работи, 880 F.2d 432 (US App. DC 109 1989). Тя е били използвана в съдебната оценка на щетите след петролният разлив на Exxon Valdez оценени в размер на няколко милиарда щатски долара. Идеята за тази стойност е представена за първи път от Krutilla, John, „*Conservation Reconsidered*“, //The American Economic Review, Volume 57, Issue 4, Sep. 1967, pp. 777-786;

¹⁹ Открито е през 1972 г. в района на „Варненския халколитен некропол“ и е датирано в периферията на края на V-ти век преди новата ера.

образувания и развита цивилизация, на която те са наследници. Това знание определено им носи някаква степен на полезност, без да се налага някога да видят съкровището дори и на снимка.

Ето защо тази стойност ще бъде възприета в настоящия анализ като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологически блага.

Вторият елемент на непряката стойност е „**Опционната стойност**“ на културно-историческите и археологически блага. Според дефиницията дадена от Брукс и Тросби, „опционната стойност“ е оценената с положителна стойност от индивидите дори и минимална възможност да станат в бъдеще потребители на културното благо и да извлекат от това полезност, въпреки че в момента те не са негови преки потребители.

Произходът на този термин е свързан икономиката на общественото благосъстояние и кореспондира с желанието да се плаща за съхраняване на екологичен или транспортен актив запазвайки евентуалната дори и минимална възможност някога пряко да се използва, което е разликата със стойността на съществуването на културното благо при което не се предвижда прякото му използване²⁰.

Въпреки това двете стойности са близки и има паралели между тях които правят рисково използването им в едно уравнение за определяне на общата непряка стойност на културно благо. Основната прилика идва от желанието и в двата случая да се плати културното благо да бъде запазено, като причините затова могат да бъдат комбинирани.

Трудно е да се разграничи полезността която индивида изпитва в момента от знанието, че такова културно благо съществува и полезността от знанието, че има възможност случайно да реши да го посети в бъдеще. Въпреки това, е правилно те да съществуват като отделни компоненти, защото различните индивиди могат да сложат на единия от тях нулева стойност, а на другият положителна.

Ето защо, тази стойност ще бъде възприета в настоящият анализ, като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологически блага.

Третият елемент на непряката стойност е „**Образователна стойност**“ на културно-историческите и археологическите блага. Според дефиницията, дадена от Брукс и Тросби, „образователна стойност“ на културни блага е възможността им да създадат интелектуални и икономически влияния сред потребителите им и останали-те членове на обществото.

Образователната стойност на тези блага се състои в предаване на ценности (социални, морални, естетически), които застават в основата на поведението на индивидите и изграждат тяхното индивидуално и, в дългосрочен период, обществено благосъстояние. Тези ценности помагат на индивидите да се държат обществено-отговорно, да имат стремеж към развитие, да търсят решение на възникващите проблеми чрез критично мислене и въображение, да общуват с другите и да разсъждават етично, да проявяват творчество, креативност и интерес към знанието. Това дава възможност на тези хора да развият иновативни и лидерски качества и да станат по-добри членове на обществото, давайки принос за развитие на общественото благосъстояние. Разви-

²⁰ Brookshire, D.S., L.S. Eubanks and R.A. Randall, „*Estimating Option Prices and Existence Values in Wildlife Resources*,“ // Land Economics, 69, 1983, pp.1-15.

вайки богата културна индивидуалност, тези членове на обществото ще могат да извяват по-добре своите качества, намирайки смисъл в собственото си съществуване и в развитието на човешката цивилизация.

Като подвид на образователната стойност в този случай може да бъде разгледана и **„научната стойност“**. Тя представлява извличане на научна информация за националната, европейската или цивилизационна идентичност, свързана с определени исторически периоди. Науката играе важна роля и в разбирането на природата и вселената. Например тракийското светилище край с. Татул (наричано „Храма на Орфей“), представляващо мегалитен комплекс, датиран в периода XV-XIV в. пр. н. е., е много прецизно ориентирано спрямо небесните тела и космическото движение, основно на слънцето, изпълнявало функция в тракийските ритуали²¹. Светилището и предметите, намерени в него, предоставят научна информация за равнището на достиженията на траките и, съответно с това, за етапите на развитие на човешката цивилизация.

Ето защо, образователната и съдържащата се в нея научна стойност ще бъдат възприети в настоящият анализ като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологическите блага.

Четвъртият елемент на непряката стойност е **„Престижната стойност“** на културно-историческите и археологическите блага. Според дефиницията, дадена от Брукс и Тросби, „престижна стойност“ на културните блага е възможността им да произведат престиж за техния регион на произход или експониране.

На практика жителите на населени места, в които има открити или експонирани популярни културно-исторически и археологически ценности, получават ползност дори без да са ги посетили, под формата на уважение и репутация от лицата, живеещи извън населеното място, които знаят за престижа на тези ценности. Това е свързано с общественото положение на лицата, получаващи ползност от престижната стойност, без оглед на техните лични качества, и им помага в техните социални взаимоотношения. Тоест, дава им по-висока социална оценка от другите лица при първоначален контакт – само заради това, че ги свързват с културно-историческата и археологическа ценност и нейните качества и репутация.

Ето защо, престижната стойност ще бъде възприета в настоящият анализ като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологическите блага.

Петият елемент на непряката стойност е **„Дарителската стойност“** на културно-историческите и археологически блага. Според дефиницията, дадена от Брукс и Тросби, „дарителска стойност“ на културните блага е възможността потребителите, знаещи за културното благо, да извличат ползност от очакваното ползване на културното благо от бъдещите поколения.

Първо, за разлика от опционната стойност, дарителската не е свързана с потенциално посещение или наблюдение на културното благо, което – дори и никога да не се случи, винаги е стояло като алтернатива при опционната стойност. Напротив, дарителската стойност е извършването на някакво действие за запазването му (финансиране, наемане на охрана), за да може то да достигне до бъдещите поколения, за да имат те възможност да му се насладят, да го изучават или да черпят някаква друга

²¹ Фол, А., „Тракийската култура: казано и премълчано“, Издателство „Рива“, София, 1998 г.

бъдеща полезност от него. Дори определен индивид може да смята, че към момента това културно благо няма само по себе си никаква стойност или полезност, но че за бъдещите поколения то ще има полезност (например известно е, че картини на популярен художник с течение на времето повишават своята стойност, като следващите поколения ги ценят повече). Важно е индивидът/обществото да чувства удовлетвореност или друга полезност от знанието, че до бъдещите поколения ще достигне това културно благо в сегашният му вид и те ще могат по някакъв начин да се ползват от него.

Ето защо дарителската стойност ще бъде възприета в настоящия анализ като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологическите блага.

Тросби определя като **елементи на непряката стойност** още:

– **естетическата стойност**

Тя обаче е по-скоро част от пряката стойност, защото полезността се получава при пряк досег с благо и може да бъде измерена на пазарен принцип като част от цената на музейните билети;

– **духовната стойност**

В голяма степен съвпада с образователната стойност и възприемането ѝ като отделна може да доведе до двойно отчитане, освен в случаите, когато културната ценност има и религиозен характер;

– **социалната стойност**

Тя е по-скоро част от пряката стойност, свързана с вторичната икономическа активност, отразена чрез заведения, хотели и други места за социални контакти, организирани в и около музея, където е експонирано благо;

– **символичната стойност**

В голяма степен се припокрива със стойността на самото съществуване на благо, доколкото няма пряко отношение към символите на държавността или към преки исторически събития, свързани със създаването и утвърждаването на държавата и нацията.

Ето защо тези стойности няма да бъдат възприети в настоящия анализ като елемент на непряката стойност на културно-историческите и археологическите блага.

Измерването на възприетите в настоящия анализ стойности, представящи полезността от непряката употреба на културно-историческите и археологически блага, може да стане с множество способи, като основният от тях е методът на *Условно оценяване (Contingent valuation)*. Други възможни методи са „изборното моделиране“, „хедонистичното ценообразуване“, „методът на транспортните разходи“ и „мулти-критерийният анализ“. Те биха могли да допълнят измерванията, направени с метода на условната оценка, като евентуално се комбинират в метода на мултикритерийния анализ, включително и с неикономически качествени методи, изхождащи от музейните, археологическите и културните среди.

Предимството на този метод е, че той е установен за използване в областта основно на околната среда и транспорта²². Има и публикации за прилагането му в областта на културата, според които той би могъл да се използва и в тази област, въпреки

²² Виж напр.: Harris, B. S., „Contingent valuation of water pollution control“//*Journal of Environmental Management* 19, 1984, 199-208.

неговите недостатъци (скъп, времеемък, изкривяване на анкетните въпроси и на стимулите за отговори, липса на пълна информация при респондентите, погрешно общаване и др.)²³.

Според модела на Фриймън вероятността извършителят да бъде задържан се оформя чрез разходите, които обществото прави за противодействие на този вид престъпления, които зависят от три компонента, посочени в началото на главата, първият от които – **размерът на вредата за обществото**, която те причиняват, разгледахме чрез определяне на **пълната икономическа стойност: пряка + непряка**, което анализирахме дотук.

По отношение на другите два компонента може да се каже следното:

- **броят на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство**;

Броят на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство определя желанието за противодействие на държавата, обективизирано чрез създаване на специализирани органи (напр. специализиран сектор в ГД „Криминална полиция“ към МВР и ДАНС; ГД „Инспекторат за опазване на културното наследство“ към Министерство на културата) или степен на специализирана натовареност на общите държавни органи за противодействие на престъпността (прокуратура, охранителна полиция и др.). Тук влияние оказва и прецизността на полицейската статистика, и хомогенността на отчетените данни. Възможни са изкривявания относно отчитане на по-висока разкриваемост чрез непълно или неточно регистриране на нови случаи в отделни периоди, съвпадащи с различни правителствени мандати. Правилно би било тази дейност да се поеме от съдебната статистика, която в момента използва полицейските данни за новорегистрирани случаи и не извършва контрол чрез активни социологически проучвания в рискови места и групи.

- **бюджетното ограничение на държавата, фирмите и частните лица**.

Бюджетното ограничение на държавата, фирмите и частните лица при противодействието на този тип престъпност се формира в голяма степен от разбирането за важността и значението на културно-историческите и археологическите блага. До момента тяхното значение е определяно на основата на тяхната икономическа стойност, свързана с прякото им потребление и измерена чрез създадената от тях първична и отчасти вторична икономическа активност без да се включва стойността, базирана на полезността от непрякото им използване. Частично е вземана предвид единствено тяхната символна стойност без да е определян точният ѝ размер, когато тези блага са свързани със символите на държавата или нацията. В тези случаи държавата поставя по-сериозна охрана (напр. Национален исторически музей и др.).

Извън тези модалности тук важат общите макроикономически правила за фискалната политика на държавата и микроикономическите правила за бюджетното ограничение на фирмите, неправителствените организации и частните лица, притежаващи колекции.

²³ Lambert, R., L. Saunders, T. Williams, *Cultural sensitivity of the contingent valuation method*. Information Paper No. 41, Centre for Resource Management, Lincoln University, 1992.

Изводи

Изводите от анализа, проведен в тази глава, спрямо модела на Фриймън, приложен при престъпления срещу културно-историческите и археологическите блага, разгледан от гледна точка на търсенето (противодействието) им, могат да бъдат обобщени по следният начин:

Според Фриймън хората избират между престъпна дейност и законна дейност на базата на очакваната полезност от тези действия и ще изберат по-скоро да извършват престъпления в даден период от време, отколкото да извършват законна работа, когато:

$$(1 - p)U(Wc) - pU(S) > U(W) \quad (2)$$

Както вече беше посочено в предходната глава, за да бъде избрана престъпността, тя трябва да плати по-висок доход, отколкото законната работа. При $p = 0$, $U(Wc) > U(W)$, то $Wc > W$. Това обаче е според нулев риск за залавяне ($p = 0$), уточнен от Фриймън в представения от него модел.

Ако използваме метода на „пълната икономическа стойност“ при престъпления срещу културно-историческото и археологическото наследство, би трябвало:

$$p = BC-TEV, \quad (3)$$

където:

BC е бюджетното ограничение (*budget constraint*), като за държавата то е зависимо от макроикономическите показатели, основно фискалните, и чувствителността на обществото спрямо размера на престъпността, свързана с престъпления срещу културно-историческото и археологическото наследство.

TEV е „пълната икономическа стойност“ на вредата, която е причинена на обществото чрез противозаконно въздействие върху културно-историческото и археологическото благо – предмет на престъплението. При което:

TEV = пряката стойност + непряката стойност.

- Пряката стойност = стойността, създадена от прякото използване на обекта, и допълнителната парична стойност, създадена от вторичната икономическа активност, предизвикана от прякото използване на обекта и измерена чрез нормативния или пазарния подход, описани в началото на тази глава;
- Непряката стойност = *Стойността на съществуването* + *Опционната стойност* + *Образователната стойност* + *Престижната стойност* + *Дарителската стойност*.

Отчитането на „пълната икономическа стойност“ на вредата, която е причинена на обществото чрез престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство, ще накара обществото да увеличи разходите за противодействието им.

Повишаването на риска за задържане ще доведе до повишение на цената на незаконната продажба на културната ценност на черния пазар, което ще намали тър-

сенето, което пък, от своя страна, ще доведе до намаляване на незаконния доход на лицата, извършващи такива престъпления и това ще намали техният брой. Тогава държавата – с фиксирания заради бюджетното ограничение брой полицаи, прокурори и други служители, ще може да противодейства по-ефективно на намаления брой престъпници в тази област.

Разбира се, тези престъпници няма да изчезнат, а ще се насочат в други области (напр. битови кражби), но не всички. Това допълнително ще намали броя на престъпниците в този тип престъпления.

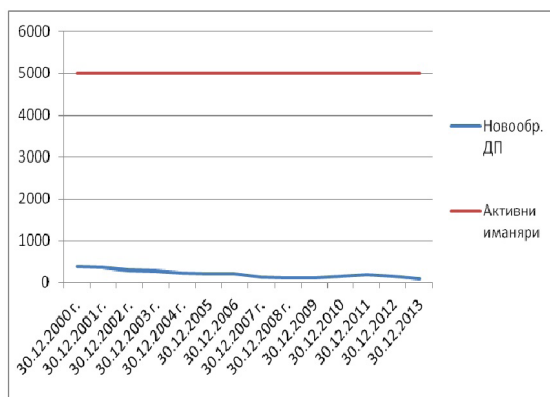
3. ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО И АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРИЯ

Емпиричният анализ на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство има за цел – на първо място, да определи възможните параметри на *риска за залавяне (p)* за нуждите на бъдещо провеждане на проучване за условна оценка за България с цел тестване на модела, изведен в предходната глава.

Според изложеното в първа и втора глава тежестта на този параметър в един общ модел на търсенето и предлагането на престъпления от този тип следва да е най-голяма. Той е и най-неясен. За останалите параметри има сравнително много и достъпни данни. Например за публичните разходи в сферата на политиката по вътрешен ред и правосъдие – ежегодните бюджетни закони. Също размерът на наказанията и тяхната динамика може нормативно да се изведе според промените на съответните нормативни актове, обнародвани в Държавен вестник.

При определяне на възможните параметри на *риска за залавяне (p)* следва да се определи отношението между данните за потенциално извършени престъпления, засягащи културни ценности, спрямо образуваните досъдебни производства за този тип престъпления²⁴. Това ще даде представа за равнището на противодействие на контролните органи в тази област – основно МВР и Министерство на културата, включващо ниво на информираност за извършваните деяния (полицейско разузнаване), разлика между предполагаемите действително извършени престъпления и официално регистрираните от МВР престъпления от този тип.

²⁴ Както е посочено в увода на публикацията (в параграф „информационно осигуряване на изследването“), при провеждане на изследването ще бъдат ползвани реални данни, предоставени от държавни органи по официален път, специално за нуждите на изследването, както и публични данни на държавни органи, поставени в електронни бази-данни или доклади и анализи в интернет. Наличните данни са сравнително еднородни – законодателството в периода е променяно съществено само веднъж (през 2009 г.), и са достатъчни за нуждите на поставената изследователска задача с индикативен характер. При задълбочаване на изследването и неговото продължение ще бъдат осигурени по-подробни данни.

Фиг. 1. Общо ниво на реалното противодействие на престъпленията срещу културно-исторически и археологическите ценности

Източник: собствен анализ по данни от експертни оценки на представители на органи на досъдебното производство и археолози.

Според единственото публикувано изследване, проведено от Центъра за изследване на демокрацията (2007 г.), професионалните иманяри са „няколко хиляди души“, а инцидентните иманяри са 100 хиляди души²⁵.

Според експертни оценки, направени за нуждите на това изследване от представители на органите на досъдебното производство и също на професионални археолози, активно действащите иманяри в България са около 5-7 хиляди човека.

В същото време регистрираните от МВР престъпления за периода 2000-2006 г. варират от 368 до 206, а за периода 2007-2013 г. варират от 130 до 86.

Тоест МВР регистрира под 1% от реално извършваните престъпления свързани с културно-исторически ценности. Това се потвърждава и от факта на големите количества културно-исторически ценности, които са с произход от България и се продават в интернет (eBay) или които са нелегално изнесени от България и се връщат от чужди държави по линия на международното правно и полицейско сътрудничество. Само през 2011 г., например, една държава (Канада) връща на България 21 000 незаконно изнесени антични монети²⁶.

Ежегодно повечето от заловените предмети – културни ценности, са върнати от други държави на България и не са заловени на наша територия.

Причините за нерегистрирането от страна на МВР на 99% от извършваните престъпления с предмет културно-исторически ценности се дължат на:

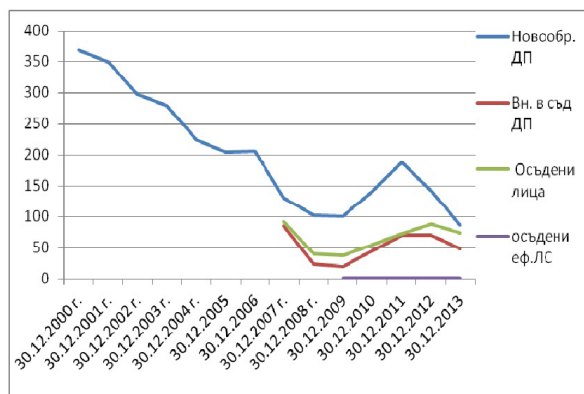
²⁵ „Бизнесът с антики: търговци, трафиканти и ценители“, Организирана престъпност в България: пазари и тенденции, Център за изследване на демокрацията, 2007 г., стр. 195-217.

²⁶ Българска национална телевизия, репортаж от 2011 г., електронен адрес: <http://bnr.bg/radiobulgaria/post/100229817/pratkata-ot-21-000-nezakonno-izneseni-antichni-moneti-i-predmeti-koito-kanada-vryshta-na-bylgariya-pristiga-tazi-vecher>

- липсата на реален потърпевш от този тип престъпление, тъй като тук потърпевш е цялото общество за разлика например от битовите кражби, при които потърпевш е конкретен човек и неговото семейство. Това води до липса на подадени сигнали и до ниско ниво на обществен контрол върху коректността на полицейската статистика;
- желанието за представяне на по-високо ниво на разкриваемост. Тъй като тези престъпления се разследват по-трудно и се доказват по-трудно, те се регистрират само случаите, в които още на начален етап има убедителни доказателства.

Могат да се изброят и още причини, но голямата разликата от 99% между предполагаемите реално извършвани престъпления и регистрираните от МВР е, че полицейското разузнаване не работи и че шансът те да бъдат заловени, е под 1%, което индикира $(p)=1\%$.

На следващо място следва да се определи общото равнище на разкриваемост на този тип престъпления, измерено спрямо броя на официално регистрираните от МВР. Като детерминанти на разкриваемостта тук ще бъдат приети: 1. броят на внесените в съда досъдебни производства, 2. броят на осъдените извършители и 3. броят на осъдените на ефективно за изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“. Последната детерминанта следва да има най-голяма тежест, тъй като тя е свързана с риска от невъзможност на извършителя да извършва нови престъпления, с лишаването му от възможност да работи легална работа докато е в затвора, с трудностите на извършителя, ако е бил осъден ефективно да си намери легална работа след изтърпяване на наказание, и още редица други ефекти който в най-голяма степен ще определят *риска за залавяне (p)* и вземането на решение от потенциален извършител дали да извърши такова деяние.

Фиг. 2. Ниво на разкриваемост, според официално регистрираните случаи – общо за престъпленията срещу културно-исторически и археологически ценности

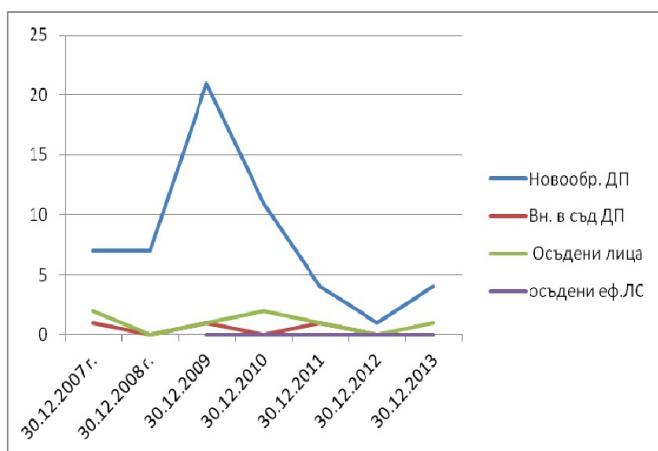
Източник: собствен анализ по данни на Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата.

Според данните от графиката, от регистрираните от МВР престъпления до съд стигат средно 60%. Тъй като при отделните случаи са задържани повече от едно

лице – осъдените за този тип престъпления са също около 60 човека годишно, но с ефективно наложено наказание „лишаване от свобода“ годишно лежи само 1 човек за всички извършени престъпления от този тип за цялата страна. Това още веднъж доказва, че детерминантите следва да се разделят по тежест, като най-голямо относително тегло трябва да има ефективно наложено наказание „лишаване от свобода“, което според данните от графиката индикира $(p)=1\%$.

Като втора част от изследването следва да се анализират изолирано отделните типове престъпления, свързани с културни ценности. Така би могло да се индикира дали противодействието на държавата и обществото в някои типове престъпления е по-силно, какъв е ефектът от това и къде биха могли да се съсредоточат ограничените обществени ресурси за постигането на ефикасно противодействие.

Първият тип престъпление, който ще бъде разгледан, е: престъпленията, свързани с търсене и откривателство на съкровище, съдържащо културна ценност (чл. 208 от НК). Като относителен дял от общия брой официално регистрирани престъпления от този тип, тези престъпления са само 10%.

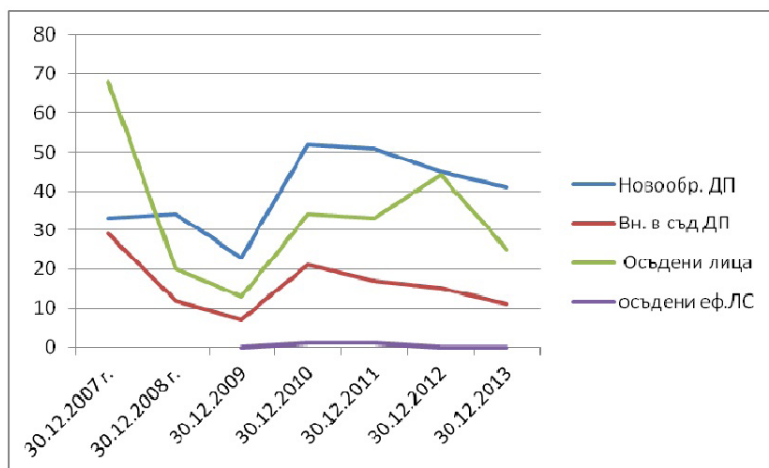
Фиг. 3. Ниво на разкриваемост според официално регистрираните случаи – престъпленията, свързани с търсене и откривателство на съкровище, съдържащо културна ценност (чл.208 от НК)

Източник: собствен анализ по данни на: Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата

Впечатление прави рязката разлика между регистрираните от МВР престъпления – средно 10 случая годишно, и внесените в съда досъдебни производства – само 1 бр. годишно; броя на осъдените лица – само 1 л. годишно, и липсата на ефективно наложено наказание „лишаване от свобода“.

Това индикира $(p)=0.1\%$.

Вторият тип престъпления са тези, свързани с копаенето и активното издирване на археологически обекти и предмети (класическо иманярство). Като процент от общия брой официално регистрирани престъпления от този тип, тези престъпления са 30%.

Фиг. 4. Ниво на разкриваемост според официално регистрираните случаи – престъпленията, свързани с класическо иманярство (чл. 277а от НК)

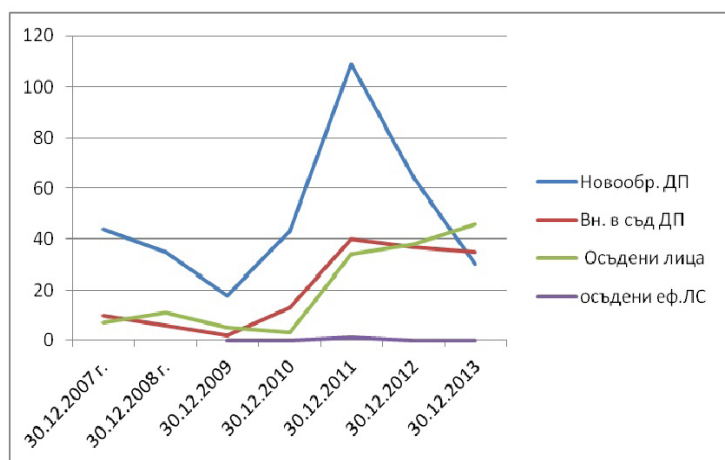
Източник: собствен анализ по данни на Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата.

От данните на графиката се вижда, че около половината от регистрираните от МВР престъпления от този тип влизат за разглеждане от съда. В същото време броят на осъдените е най-високият спрямо всички осъдени по други престъпления от този тип. Това показва, че противодействието на държавата е съсредоточено в тази област. Слаб момент на тази стратегия на противодействие е, че лицата, които се занимават с тази дейност, са на най-ниското ниво на престъпната йерархия в иманярството и биват наричани „копачи“. След като не се засягат средните етажи „дилъри“ и високите етажи „патрони-износители“, обикновените копачи винаги могат да бъдат лесно заменени, особено в регионите с висока безработица и много археологически обекти, основно в Северозападна България.

На следващо място с ефективно наложено наказание „лишаване от свобода“ годишно лежи само 1 човек – за всички извършени престъпления от този тип за цялата страна.

Това индикира $(p)=1\%$.

Третият тип престъпления са тези, свързани с вещно укривателство на археологически и културни ценности. Като % от общия брой официално регистрирани престъпления от този тип, тези престъпления са също 30%.

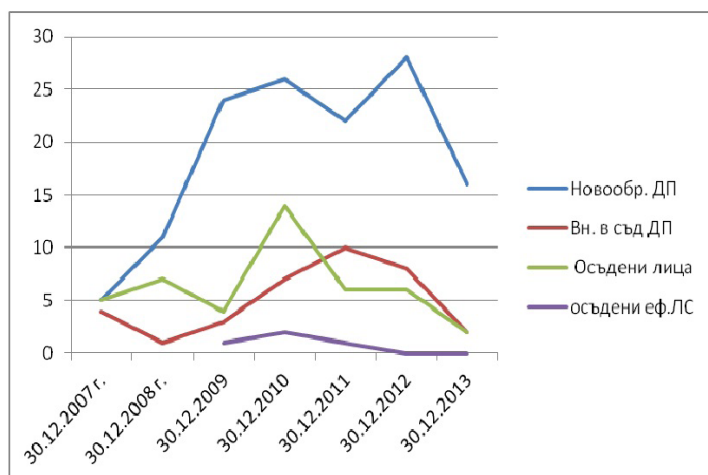
Фиг. 5. Ниво на разкриваемост според официално регистрираните случаи – престъпленията, свързани с вещно укривателство на културни ценности (чл. 278 от НК)

Източник: собствен анализ по данни на Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата.

От данните на графиката се вижда, че само 25% от регистрираните от МВР престъпления от този тип влизат в съда. Това поставя под съмнение качеството на разследването след като установяването на този тип престъпление е елементарно – установява се единствено незаконното притежание на такъв предмет към момента на залавяне. На следващо място се забелязва тенденция на увеличаване на номиналния брой на осъдените, като в последните години той достига 46 човека годишно, а средно за периода е около 14 човека годишно. Това показва частично по-добро противодействие, но се игнорира от факта, че отново с ефективно наложено наказание лишаване от свобода годишно лежи само 1 човек – за всички извършени престъпления от този тип за цялата страна. От друга страна, противодействието може да е без промяна, но по-високият брой заловени лица по години съвпада с периода на пик на икономическата криза.

Това индикира (p)=1% .

Четвъртият тип престъпления са тези, свързани с нелегален износ и нелегална продажба или нелегално придобиване на културна ценност (чл. 278а от НК). Като % от общия брой официално регистрирани престъпления от този тип, тези престъпления са 15%.

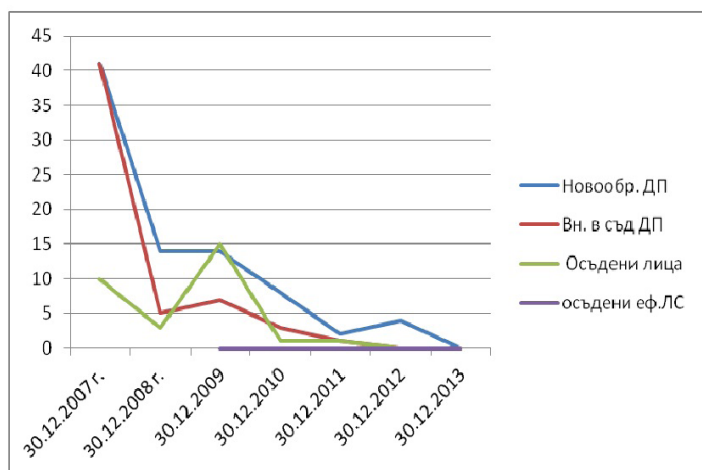
Фиг. 6. Ниво на разкриваемост според официално регистрираните случаи – престъпленията, свързани с нелегален износ и нелегална продажба или придобиване на културна ценност (чл. 278а от НК)

Източник: собствен анализ по данни на Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата

От данните на графиката се вижда, че под 50% от регистрираните от МВР престъпления от този тип влизат в съда. Това допълва малкото на брой регистрирани престъпления от този тип, а в същото време те засягат високите етажи на иманярството. Износители за чуждите пазари и нелегални продавачи на антики са лидерите на престъпни групи. Осъдени годишно са около само около 6 човека, а с ефективно наложено наказание „лишаване от свобода“ годишно няма нито един човек...

Това индикира (p)=0.1%.

Последният – пети тип престъпления, са тези, свързани с увреждане и разрушаване на културни ценности (чл. 278 б от НК). Като % от общия брой официално регистрирани престъпления от този тип, тези престъпления са също 15%.

Фиг. 7. Ниво на разкриваемост според официално регистрираните случаи – престъпленията, свързани с увреждане и разрушаване на културни ценности (чл. 278 б от НК)

Източник: собствен анализ по данни на Министерство на правосъдието, МВР, ПРБ, Министерство на културата.

От данните на графиката се вижда, че регистрирането, разкриваемостта и съдимостта рязко слизат до 0. На практика има отказ от страна на държавата да им противодейства. Вероятно това се дължи на факта, че те засягат недвижимите паметници на културата и в периода на строителния бум, а и желанието за застрояване на центровете на градовете, заети основно от къщи – паметници на културата, при низява привидната им обществена опасност. А обществената опасност е свързана с потенциала за развитие на културен туризъм. Например никъде във Венеция не бутат Двореца на дожите и не строят на негово място стъклен МОЛ или пък, да кажем, във Виена. Тези престъпления обхващат и разрушаване на тракийски гробници и светилища, разравяни от иманярите за търсене на артефакти. В малък процент обхващат и разрушаване и унищожаване на движими културни ценности от различни епохи, които са от благороден метал, но нямат естетическа стойност, а могат да носят научна информация, която при такива случаи изчезва безвъзвратно.

Това индикира (p)=0%.

Като заключение от емпиричната част можем да кажем, че *рискът за залавяне* (p)=1%. Това означава, че дори и при минимална разлика между легални и нелегални доходи, дори и несклонните към риск от гледна точка на поведенския икономикс ще тръгнат да извършват престъпления от този тип.

• **Модел на предлагането на престъпления срещу културно-историческото и археологическото наследство**

Ако заместим в цитирания модел на Фриймън:

$(1 - p)U(Wc) - pU(S) > U(W)$ при установени показатели:

– $p=0.01$ (1%);

Риск извършителят да бъде задържан, определен по-горе;

– $S=0.5$ (50%);

Предвиден от закона размер на наказанието при евентуално залавяне. Размерите на наказанията за този тип престъпления според Наказателния кодекс са до 5 години лишаване от свобода, което според чл. 93, т. 7 от Наказателния кодекс може да се квалифицира като средно по размер наказание (извън категорията на тежките наказания).

– $W=260$ лева;

Месечен законен доход на едно лице. Намерен като средно аритметично между нормативно установената минимална работна заплата и средномесечния законен доход. В случая индикативно ще се използват данните за 2010 г.: $(279,6+240/2)=259,8^{27}$.

Използва се *средноаритметично* между минималната и средната работна заплата, защото за разглеждания период, а и в момента – според НСИ, безработицата в Северозападна България, където е съсредоточено в голяма степен иманярството (Видинско, Врачанско и др.), достига до 70%²⁸.

– $Wc=10\,000$ лева.

Месечен незаконен доход на едно лице от престъпна „иманярска“ дейност, заето на най-ниското ниво – т.нар. „копачи“, които получават до 10% от пазарната стойност на откритата културна ценност.

Установен от признания на самите лица, занимаващи се с такава дейност, в електронните и печатните медии (интервюта по телевизия БТВ, вестник „24 часа“ и др.)²⁹.

Лицата, които стоят по-високо в престъпната йерархия („прекупвачи“ и „патрони-износители“), получават поне 10 пъти повече.

²⁷ Средномесечен доход на едно лице. Електронен сайт на НСИ, посетен на 17.02.2015 г.: <http://www.nsi.bg/bg/content/3274/%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8>

Минимална работна заплата – ПМС № 326/30.12.2009 г.

²⁸ Безработица и заетост. Електронен сайт на НСИ, посетен на 17.02.2015 г. <http://www.nsi.bg/bg/content/3915/%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82-%D0%B8-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8-2010>

²⁹ - Национална телевизия, БТВ, предаване за иманярите излъчено на 12.06.2011 г. от 21 ч., Електронен сайт, посетен на 17.02.2015 г.; <http://www.btv.bg/video/shows/hratkite/videos-arhiv/hratkite-imanyarite.html>;

- Вестник „24 часа“, публикувано на 16.08.2010 г., Електронен сайт, посетен на 17.02.2015 г.: <http://www.monitor.bg/article?id=190649>.

След като заместим в модела с изведените данни, ще се получи следното:

$$(1 - 0.1)U(10\,000) - 0.1U(0.5) = U(260)$$

$$Uc(899,95) > U(260).$$

Тоест, полезността от незаконна (иманярска) дейност, измерена в пари, за най-ниските престъпни нива е приблизително 3 (три) пъти по-голяма от полезността или дохода от законната работа.

В заключение, при нищожен риск от залавяне, при средни нормативно установени наказания, които са само теоретични, и при 3 пъти по-голям незаконен доход спрямо легалния, и то в региони с безработица от 70% (а измерено спрямо социалните помощи за трайна безработица и стандартните пенсии, съотношението става 5 и нагоре пъти), предполагаемото рационално решение на всяко лице, дори и без трайни престъпни наклонности, е да извърши престъпление срещу културно-историческите и археологическите ценности. А противодействието на държавата, разгледано чрез модела на предлагане на престъпност от този тип, може да бъде оценено като минимално. В този случай разумно би било да се помисли или да се увеличи ефективността на това противодействие, или бюджетните средства, разходвани в тази област, да бъдат насочени към други области с по-висока ефективност на противодействието (напр. противодействие на наркотрафика).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предвид липсата на известни изследвания в областта на икономиката на престъпността, разглеждащи престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство, това изследване в рамките на формат *научна студия* няма за цел да изясни напълно всички проблеми, които стоят пред икономическия анализ на този тип престъпления. В него, чрез анализ на теорията от областта на икономиката на културата и привнасянето ѝ в икономиката на престъпността се прави опит за модифициране на съществуващия модел, свързан с конвенционалните престъпления, отчитащ основно преките вреди, причинени от тях на пострадалия и обществото, с модел който отчита непреките вреди чрез определяне на пълната икономическа стойност на културните блага и стойностите на неупотреба.

Това в голяма степен индикира – чрез алтернативната цена на престъпленията срещу културно-историческото и археологическо наследство, тяхното икономическо измерение. Алтернативната цена обаче може да бъде определена чрез използването на *Проучване за условна оценка*, което автора си поставя като цел на бъдещ научен проект, предвид финансовите тежести и времеемкостта на едно такова проучване.

Именно тук следва да се подчертае, че авторът разграничава категориите „стойност“ и „ценност“, когато използва понятия като опционна стойност, стойност на съществуването, образователна стойност, престижна стойност, дарителска стойност. Целта на автора не е да определи в субективна категория на полезността – ценността на културно-историческите блага, а точно да ги остойности. За тази цел обаче тряб-

ва целево финансиране по НИД за извършване на социологическо проучване – за разработване на „проучване за условна оценка“, а в бъдеще и комплексна оценка чрез хедонистично и други оценявания специално за България. Посоченият в първа и втора глава на настоящата студия модел, макар и като концептуална основа, показва, че с доразвитието му ще могат да се измерват конкретни стойности. Това е една от основните цели, заложена в студията.

На второ място, това изследване поставя основите на бъдещ анализ на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство от гледна точка на поведенския икономикс, което авторът си поставя именно като бъдеща цел. Поради ограничения обем, наложен от формата на изследването (*научна студия*), този тип престъпления са разгледани теоретично – основно, от гледна точка на търсенето (ограничаването им) от държавата и обществото. Чак в трета глава, при емпиричното изследване, се разглеждат елементи на склонността към риск на извършителите и референтна точка, свързана с очакваната полезност. Тези елементи ще бъдат оформени от автора в самостоятелно изследване от гледна точка на предлагането при този тип престъпления и определянето на равновесна точка в краткосрочен и дългосрочен период.

Именно предвид на горното авторът е представил по-пълно посочения модел на Фриймън, тъй като в бъдеще смята да доразвие съществено заложеното в настоящата научна студия и посоченият модел ще служи като хипотетична основа за отчитане на приносите на автора в процеса на това развитие.

На трето място, надграждането на това изследване в бъдеще би следвало да включва и анализ от гледна точка на щетите за бъдещите поколения, построен върху дисконтови инструменти. Така ще се разгледа трета алтернатива от определянето на алтернативната цена: „да противодействаме максимално на този тип престъпления, като пренасочим ограничения бюджетен и човешки ресурс на полиция, прокуратура и съд от други типове престъпност, за да запазим културно-историческите ценности за бъдещите поколения с предположението, че в бъдеще културното наследство би могло да бъде сериозно конкурентно предимство и България – с богатата си история в среда на глобално уеднаквяване на световната култура, би могла да се възползва от него.“

На четвърто място, въпреки че по същество емпиричната част е фокусирана върху България, това не е отразено в заглавието, а в ограничителните условия. Това е така, тъй като изследването е първо за този тип престъпления и като първо поставя основа, валидна за всяка държава. Авторът си поставя за цел с неговото надграждане в бъдеще да тества модела и спрямо други държави в ЕС, богати на археологическо и културно-историческо наследство (Италия, Гърция, Испания и др.), съседни на България държави извън ЕС (Турция, Македония, Албания и др.), държави на други континенти – напр. в Южна Америка, Азия. Като целта е чрез сравнение да бъдат изведени насоки, полезни както за отделните държави, така и за международни организации като ЮНЕСКО и др.

Според определените в увода изследователски задачи на настоящата студия, те се състоят в създаването на концептуални насоки за определяне на икономическите измерения на престъпленията срещу културно-историческо и археологическо на-

следство чрез определянето на тяхната алтернативната цена, което в голяма степен е изпълнено и ще бъде надградено от автора с бъдещо изследване по научен проект.

Изводът от първоначалния анализ, представен като заключение от емпиричната част, тествана за България, определя *риска за залавяне* (p)=1%. Това означава, че дори и при минимална разлика между легални и нелегални доходи, дори и несклонните към риск от гледна точка на поведенския икономикс, ще тръгнат да извършват престъпления срещу културно-историческо и археологическо наследство, което още на този етап от развитието на модела отправя сигнал към органите на досъдебното производство за повишаване на противодействието или за пренасочването на ангажираните ресурси към области с по-ефективно противодействие.

В допълнение, разликата между законни към незаконни доходи, измерена през риска за залавяне и размера на наказанията, е приблизително 3 (три) пъти по голяма от полезността или дохода от законната работа. И това е за най-ниските нива „копачи“ в престъпната йерархия.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. „Бизнесът с антики: търговци, трафиканти и ценители“, *Организирана престъпност в България: пазари и тенденции*, Център за изследване на демокрацията, 2007 г., стр. 195-217.
2. Ганев, П., „Икономика на престъпленията“, Институт за пазарна икономика, 2008 г., стр.1-4, <http://ime.bg/bg/articles/ikonomika-na-prestypleniqta/>
3. „Икономика на престъпността и антикорупционни реформи – дискуссионни тези“, Център за изследване на демокрацията, 2003 г., стр. 1-14; www.csd.bg/fileSrc.php?id=10409
4. „Новата икономика на престъпността – дискуссионни тези“, Център за изследване на демокрацията, 2002 г., стр. 1-15; www.csd.bg/fileSrc.php?id=10418
5. Седларски, Т. (2011), „Икономика и право – икономически анализ на възникването и ефектите на правните норми“, сп. *Икономически алтернативи*, 1/2011 г., с. 82-102.
6. Фол, А., „Тракийската култура: казано и премълчано“, Издателство „Рива“, София, 1998 г.
7. Becker, Gary S., “Crime and Punishment: An Economic Approach”//, *Journal of Political Economy*, 1968, № 76, p. 169-217.
8. Brookshire, D. S., L. S. Eubanks and R. A. Randall, *Estimating Option Prices and Existence Values in Wildlife Resources*//Land Economics, 69, 1983, pp. 1-15.
9. Brooks, A. C., „Does Public Art Have „Bequest Value”“, *Center for Policy Research Working Paper*, Syracuse University, 2002.
10. Harris, B. S., „Contingent valuation of water pollution control“//*Journal of Environmental Management* 19, pp. 1984, 199-208.

11. Lambert, R., L. Saunders, T. Williams, *Cultural sensitivity of the contingent valuation method*. Information Paper No. 41, Centre for Resource Management, Lincoln University, 1992.
12. Throsby, D., „The Measurement of Willingness-to-Pay for Mixed Goods”//, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 46 (4), 1984, pp. 279-289.
13. Throsby, D., „The Economics of Cultural Policy”, Cambridge University Press, 2010;
14. Krutilla, John, „*Conservation Reconsidered*”//The American Economic Review, Volume 57, Issue 4, Sep. 1967, pp. 777-786.
15. Freeman, Richard B., „The Economics of Crime”//, Handbook of Labor Economics, 1999, vol. 3, Part C, Chapter 52, pp. 3529-3571.
16. Weisbrod, B., „Collective Consumption Services of Individual Consumption Goods,”// *Quarterly Journal of Economics*, 78 (3), 1964, pp. 471-477.
17. Българска национална телевизия, репортаж от 2011 г., електронен адрес:
18. <http://bnr.bg/radiobulgaria/post/100229817/pratkata-ot-21-000-nezakonno-izneseni-antichni-moneti-i-predmeti-koito-kanada-vryshta-na-bylgariya-pristigata-tazi-vecher>
19. БТВ, предаване за иманярите излъчено на 12.06.2011 г. от 21 ч., Електронен адрес: <http://www.btv.bg/video/shows/hratkite/videos-arhiv/hratkite-imanyarite.html>;
20. Вестник „24 часа“, публикувано на 16.08.2010 г., Електронен сайт, посетен на 17.02.2015 г.: <http://www.monitor.bg/article?id=190649>
21. Конституцията на Република България.
22. Национален статистически институт.
23. Национален институт на правосъдието, <http://www.nij.bg/Courses/Course.aspx?lang=bg-BG&pageid=430&ID=1725>; 18.10.2014 г.
24. Наредба № Н-3 от 3 декември 2009 г. за реда за извършване на идентификация и за водене на Регистъра на движими културни ценности (Обн. ДВ бр. 101, от 18.12.2009 г.).
25. Наредба № Н-2 от 12.01.2012 г. за определяне размера на възнаграждението на лицата, предали вещи по реда на чл. 93 от Закона за културното наследство или съобщили ценна информация за такива вещи (Обн. ДВ бр. 7, от 24.01.2012 г.).
26. World Travel Monitor-ITCG, www.ipkinternational.com/en/home/; 11.08.2014 г.
27. Официални писма на Министерство на правосъдието и други ведомства с информация за целите на проекта

ИКОНОМИЧЕСКО ИЗМЕРЕНИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО И АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Резюме:

Публикацията представлява едно от първите изследвания на икономическите измерения на престъпленията срещу културно-историческото и археологическото наследство. Липсата на изследвания в тази област до момента се дължи на неравно-мерната им глобална разпространеност и неясно определяната икономическа стойност на щетите, които те причиняват на обществото в национален и глобален план, спрямо сегашните и спрямо бъдещите поколения. Авторът използва класическите модели на Бекер и Фриймън, като ги модифицира и допълва с инструменти на икономикса на културата, базирани на стойностите на неупотреба. Моделът се опитва да определи алтернативната цена на този тип престъпления при няколко сценария и въз основа на това да определи степен на ограничаването им на поносима за обществото цена и при повишаване на публичните ползи от опазване на световното и националното културно наследство.

Ключови думи: икономика на престъпността, археологическо и културно наследство, културен туризъм, програмен бюджет на съдебната система и полицията.

JEL: K42, P37, Z11, L83.

ECONOMIC DIMENSION OF CRIMES AGAINST CULTURAL, HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

Abstract:

The publication is one of the first studies of the economic dimension of crimes against cultural and archaeological heritage. Lack of research in this area is largely due to irregular global prevalence vague definition of economic value of the damage they cause to society at the national and global level, to present and to future generations. The author uses classical models of Becker and Freeman, by modifying and complementing them with the tools of economics of culture based on the non-use values. The model tries to determine the opportunity cost of this type of crime in several scenarios and based on this to determine the extent of their limitation at an affordable cost to society and raising public benefits of conservation of World and National Heritage.

Key words: economics of crime, archaeological and cultural heritage, cultural tourism program budget the judicial system and police.

JEL: K42, P37, Z11, L83.